

Az utolérés nézőpontjából végiggondolva, az alapfokú (és az óvodáskori) oktatás megerősítésének szükségességét inkább fordított módon indokolnánk meg. Ha ugyanis azt tételezzük fel, hogy a következő húsz évben – valamilyen módon - sikerül lényegesen felgyorsítanunk a termelékenység növekedését, az minden bizonnyal az élet sok-sok dimenziójában a társadalmi különbségek növekedésével jár majd. Egy ilyen helyzetben a feladat éppen az lenne, hogy a legkevésbé eredményes gyermekek a lehető legkevésbé maradjanak el az élvontaltól és az átlagtól, mert az nagyon könnyen a deviáns viselkedési formák, a bűnözés stb. növekedését eredményezheti – akár annak ellenére is, hogy közben az átlagos termelékenység gyors ütemben növekszik, és az ország egésze gyorsan fejlődik.

És még egy megjegyzés. A regressziós egyenes felett és alatt elhelyezkedő országok (Magyarországon kívül Csehország és Lengyelország, illetve Olaszország, Görögország, Norvégia) példája a 13. ábrán pontosan azt a fajta **helyettesíthetőséget** igazolja, amire a 3. rész elején már utaltunk. A kedvező természeti adottságok (N) – adott esetben a meleg tenger biztosította turizmus és a történelmi örökség, a norvég partok mentén a fellelt olaj- és gázmezők – bőségesen helyettesítik az élők munkája (L) minősége és mennyisége terén mutatkozó elmaradást.

4. TERMELÉKENYSÉG MAKRO- ÉS MIKROSZINTEN

Könnyen belátható, hogy az 1 főre eső GDP mutatója két változó - a dolgozók arányának és a dolgozók átlagos munkatermelékenységének - szorzata. Mint azt a 3.3 szakaszban bemutattuk, lemaradásunkat döntő mértékben nem az első, hanem a második tényező okozza. Amiről itt szó van, az nem egy feltételezett függvénykapcsolat, amely több vagy kevesebb pontossággal érvényesül, hanem egy azonosság, amely nem szorul bizonyításra.

$$GDP/P = L/P \times GDP/L, \text{ ahol } L \text{ a dolgozók számát, } P \text{ a teljes népességet jelenti.}$$

Bár az eddigiekben többször is utaltunk rá, hangsúlyos módon nem említettük, hogy az ENSZ, az OECD, az EU stb. statisztikai apparátusai által használt nemzeti számlák rendszerében⁷⁰ **bármely nemzetgazdaság termelékenysége (vagyis az 1 főre jutó GDP) definíció szerint az egyes dolgozók termelékenységének az átlaga** – függetlenül attól, hogy melyik ágazatban, milyen munkáltatónál (pl. magán vagy állami) állnak alkalmazásban, portásként vagy vezérigazgatóként dolgoznak, netán egyéni vállalkozók. Fontos azt is látni, hogy az egyes dolgozók termelékenységére való utalás nem azt jelenti, hogy – példának okáért – az Egyesült Államokban élő John Smith személyében jobb vagy rosszabb munkás, mint a Magyarországon élő Kovács János. Mint azt a 6. ábrán igyekeztünk

szemléltetni, arról van szó csupán, hogy *adott* L, N és K állományok mellett miként alakul a két dolgozó által előállított hozzáadott érték. Hogy még közérthetőbbek legyünk: ha John Smith egy floridai strandon dolgozik portásként, akkor – *ceteris paribus* - több hozzáadott értéket (GDP-t) termel, mint Kovács János, a balatonfüredi strandon.*

4.1 A TERMELÉKENYSÉG SZÓRÓDÁSA

Nyilvánvaló, hogy az alacsony és csak a világtátlagnak megfelelő ütemben emelkedő magyar termelékenységi adat mögötti is szélsőséges értékek közötti szóródás rejtőzik.

(i) Benne vannak az átlagban a német, amerikai, japán stb. tulajdonban álló magyar autógyárak, a bankok és biztosítók, az áram- és gázszolgáltatók, a kiskereskedelmi láncok stb. Ezekről a *nagyvállalatokról* feltételezhető – és alkalmi tudósítások, esettanulmányok alapján sokszor bizonyossággal tudható is -, hogy náluk az élők munkatermelékenysége, és ebből következően a tevékenység profitabilitása és adóviselő képessége** is hasonló, vagy akár magasabb is, mint az anyaországban.

(ii) Bele számít az átlagba egy sor köztulajdonban lévő szolgáltató cég és intézmény – a MÁV, a BKV, a Magyar Posta, Volán cégek stb. -, melyek termelékenységéről viszont csak feltételezzük, hogy nemzetközi összehasonlításban alacsony, merthogy nyilvános statisztikákból ezt nehéz bizonyossággal megállapítani.

(iii) Szerepe van a GDP termelésben annak a 1,7 millió kisvállalkozásnak, amiből 1,1 millió az egyéni vállalkozás⁷¹, s melyek közül 370 ezer ténylegesen működik is.⁷²

(iv) És végül, a termelékenység kiszámításakor figyelembe van véve az az arányait tekintve jelentős – ámde nehezen mérhető - hozzáadott érték is, amit a háztartások (16%) és a kormányzati szféra (15%) állít elő.

A termelékenység ágazatok közötti szóródása. A korábban már említett és példák alapján is elgondolható, de Lewis (2008) könyve tucatnál is több fejlett és fejlődő ország esettanulmányoszerű elemzésével bizonyítja is, hogy nemcsak országok között, de egy-egy országon belül a különféle ágazatok között is nagyon nagyok lehetnek a termelékenység különbségek. Például a kiskereskedelemben dolgozók termelékenysége Japánban a 90-es

* Ehhez járulnak még a tág értelemben vett szabályozó rendszer országok közötti különbségeinek hatásai.

** Makroökonómiai szempontból ez utóbbiba nem csak a társasági nyereségadó, hanem valamennyi adó és a tb-járulék is bele értendő.

évek végén mindössze 50 százalékát tette ki az amerikai termelékenységnek, miközben az autóipar óriásvállalatai – például a Toyota - termelékenységben legalább 30%-kal megelőzték az amerikai autógyárakat.⁷³ Ha egy iparágon, például a lakásépítés területén nézzük az országok közötti termelékenységi különbségeket (4. táblázat), akkor is meglepően nagy eltéréseket tapasztalunk.

4. táblázat

Két ágazat termelékenysége nemzetközi összehasonlításban

(Vásárlóerő paritáson 1 munkaóra számára számítva)

Ország	Lakásépítés	Kiskereskedelem
	Index (USA = 100)	
Hollandia	100	-
Franciaország	80	-
Németország	70	-
Dél-Korea	70	32
Japán	45	50
Brazília	35	14
Lengyelország	25	24
Oroszország	8	24
India	8	6

Forrás: Lewis (2008) 254, 258. o.

Az ágazatok közötti különbségekre azért kell nagyon odafigyelni, mert – történelmi okok folytán – ezek szabályozási rendszere, társadalmi és kulturális tradíciói igen eltérőek. Miközben a feldolgozóiparban szinte teljes mértékben érvényesül a szabad verseny, az építőiparban és a szolgáltatások területén igen kiterjedt állami korlátozások érvényesülnek. A 4. táblázat Magyarország számára is tanulságos – jóllehet a vizsgált mintában mi nem szerepelünk. Mégis van elégséges okunk feltételezni, hogy ha bekerültünk volna a mintába, akkor a mi teljesítményünk sem lenne nagyban eltérő a lengyel és orosz adattól.⁷⁴

Mindeközben az szinte teljes bizonyossággal tudható, hogy a következő évtizedekben a termelés és a foglalkoztatás csak az építőiparban és a szolgáltatásokban fog bővülni – az ipar és a mezőgazdaság relatív visszaszorulása megállíthatatlan. Ha tehát ezeken a területeken továbbra is érvényben maradnak a versenyt korlátozó szabályok, előírások és társadalmi megszokások, akkor az itt kialakuló, a lehetségesnél lassabb termelékenység-növekedés erőteljesen fékezni fogja a nemzetgazdaság *egészében* érvényesülő termelékenység-növekedését is.

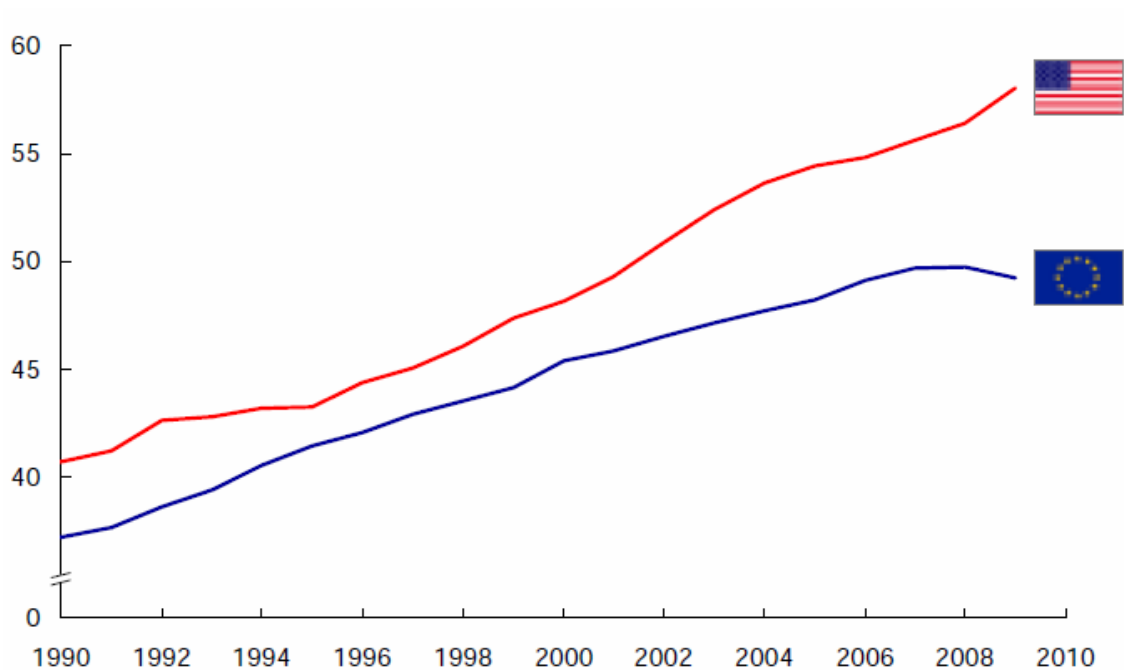
A fentebb idézett példák és a hivatkozott szerzők alapján az Olvasónak az az érzése támadhat, hogy a termelékenység kérdésének központba állítása valójában az amerikai típusú fejlődés idealizálása, illetve annak tagadása, hogy létezik az amerikaitól eltérő, sajátos európai növekedési modell. Ez részben jogos felvetés. Mint az a 13. ábrán látható, az amerikai gazdaság átlagos termelékenysége az elmúlt két évtized során mindvégig magasabb volt, mint az EU-15-öké, sőt a különbség is alig csökkent. Másfelől viszont nagyon fontos azt hangsúlyozni, hogy három fontos európai ország is van, amely tartósan (Belgium és Hollandia) vagy legalább időlegesen (Franciaország) képes volt az amerikainál magasabb termelékenységet elérni. Vannak tehát követhető európai példák is.

14. ábra

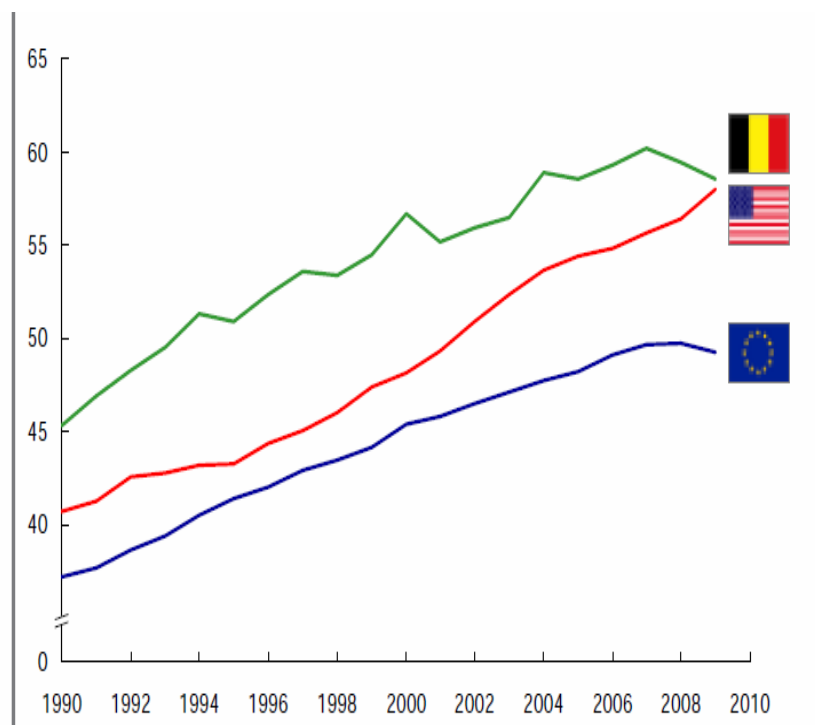
A termelékenység alakulása az Egyesült Államokban és az EU-15-ök országaiban

(Az 1 órára eső termelés alakulása euróban, 2009. évi vásárlóerő-paritáson számolva)

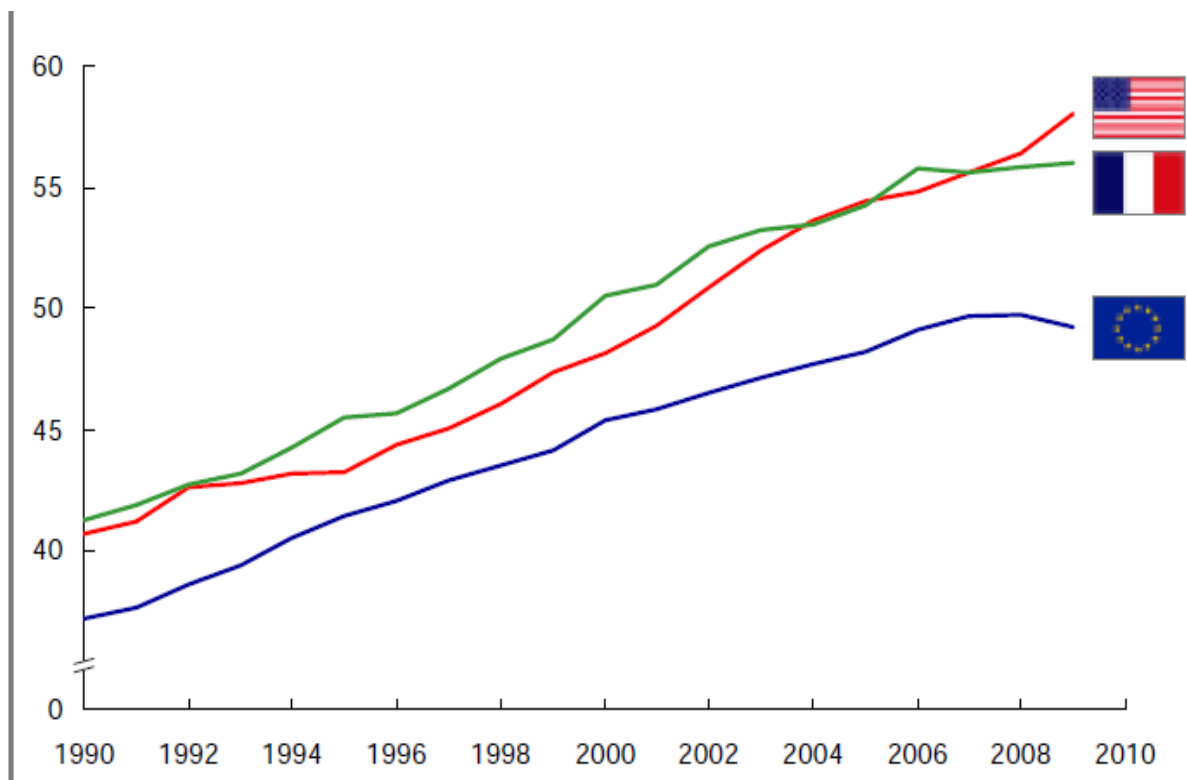
a) Az Egyesült Államok és az EU-15-ök összehasonlítása

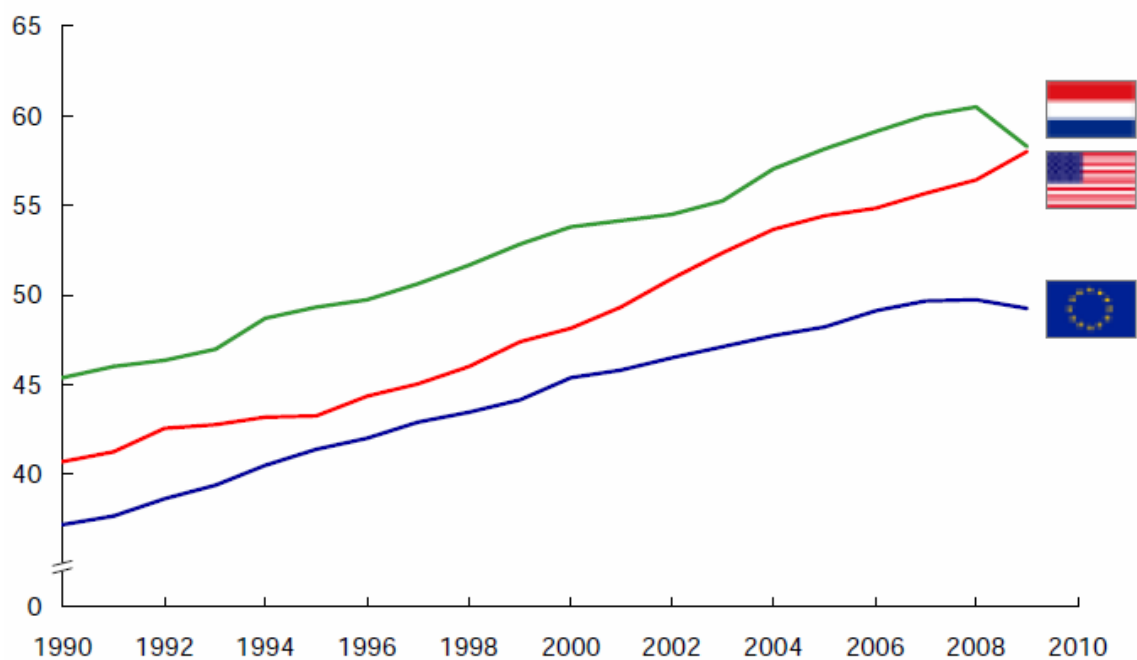
b) Belgium, az USA és az EU-15-ök összehasonlítása

c) Az USA, Franciaország és az EU-15-ök összehasonlítása

d) Hollandia, az USA és az EU-15-ök összehasonlítása

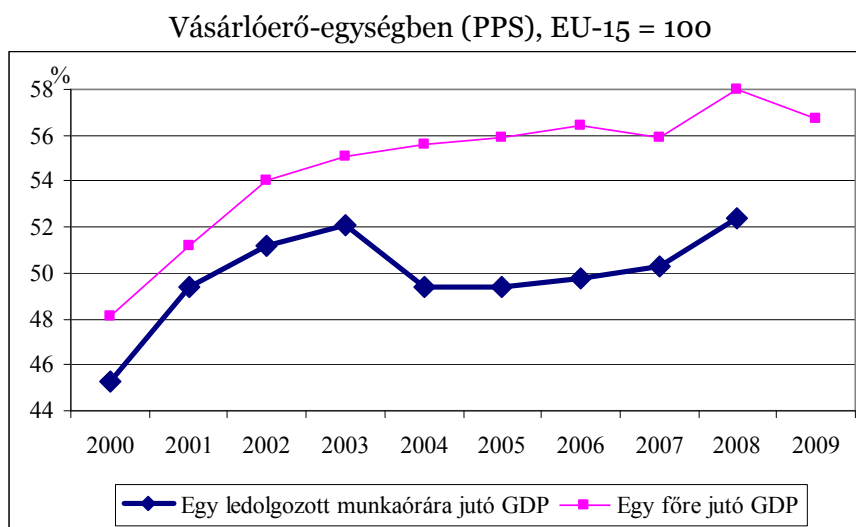

Forrás: McKinsey Global Institute (2010b) 2. sz. függelék

4.2 A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALATOKRÓL

A mindennapi tapasztalatok alapján is belátható, de – mint majd látni fogjuk - számos empirikus vizsgálat is igazolja, hogy az alacsony és csak lassan növekvő magyar termelékenység (ld. 15. ábra) egyik legfontosabb oka a kedvezőtlen vállalati struktúra.

Az 1 főre és 1 órára jutó termelés alakulása Magyarországon, 2000-2009

Forrás: Eurostat és KSH (2010b).

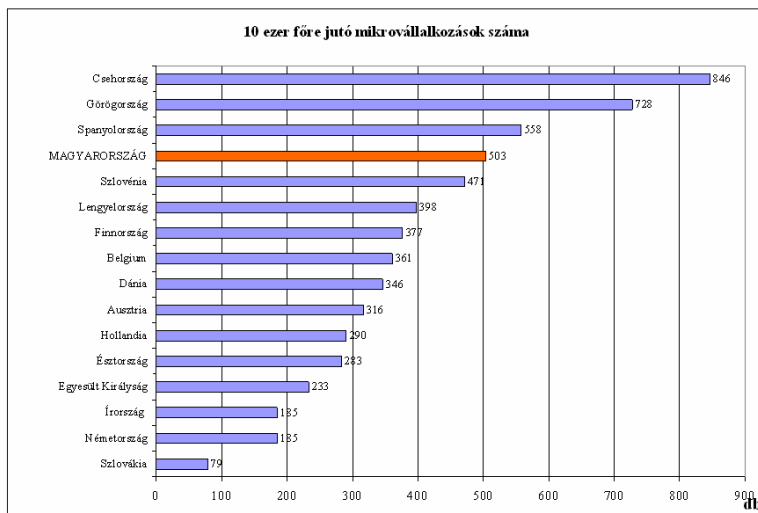
A rendszerváltást követő átrendeződések nyomán ugyanis Magyarországon túlzottan sok lett a mikro-vállalat, miközben kevés a valódi kis-, közép- és nagyvállalat (16. ábra). Ez azért baj, mert sokszorosan bizonyított tény, hogy minél kisebb egy vállalat (vagy vállalkozás) annál pazarlóbb módon használják fel a munkát is, meg a tőkét is.*

Pitti Zoltán (2010a) számításai szerint egy magyar mikro-vállalkozásban 2008-ban 1 fő, éves szinten 4,5 millió forint új értéket termelt, a nagyvállalatokban 8,2 millió forintot, vagyis majdnem a dupláját. Ráadásul a helyzet nem javul, hanem romlik: 1998-ban még csak másfélszeres volt a termelékenységben a különbség.⁷⁵ A 200 legnagyobb magyar vállalat 2009. évi adatait elemezve pedig azt találjuk, hogy a TOP 200-ban 1 dolgozó átlagosan 67 M Ft értéket állít elő, míg a nélkülik számított vállalati körben csak 21 M Ft-ot, vagyis a különbség több mint háromszoros.⁷⁶

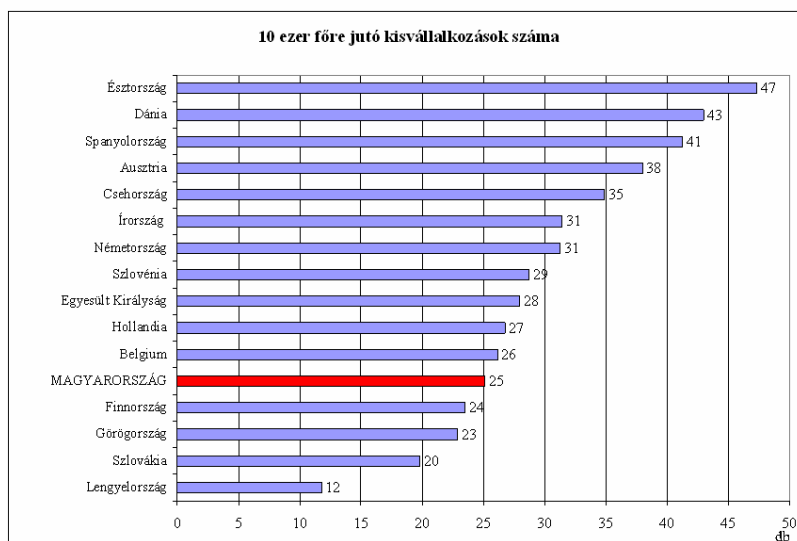
* A nemzetközi irodalomból ld. Lewis (2008) könyvét, amely a McKinsey Global Institute 19 ország- és iparági esettanulmányára épül.) A GKI által évente elkészített *Versenyképességi Évkönyv* 2007 óta többször is rámutatott ugyanerre a negatív tendenciára. A GKI a svájci székhelyű *International Institute for Management Development* (IMD) ranglistáit elemezve kimutatta, hogy a magyar kkv-szektor relatív hatékonysága – ti. a magyar nagyvállalati szektorhoz képest – a legalacsonyabb a vizsgálatba bevont 18 ország közül. A szakértői véleményekre – tehát nem statisztikai adatokra – épülő összehasonlítás kiterjedt egy sor kelet-európai poszt-szocialista országra is. Ők is jobbak nálunk. Ld. még Mihályi (2008a, b)

A 10 ezer főre jutó mikro, kis, közepes és nagyvállalatok száma néhány fontos EU tagállamban

a) Mikrovállalatok (1-9 fő, árbevétel max.: 2 millió €)

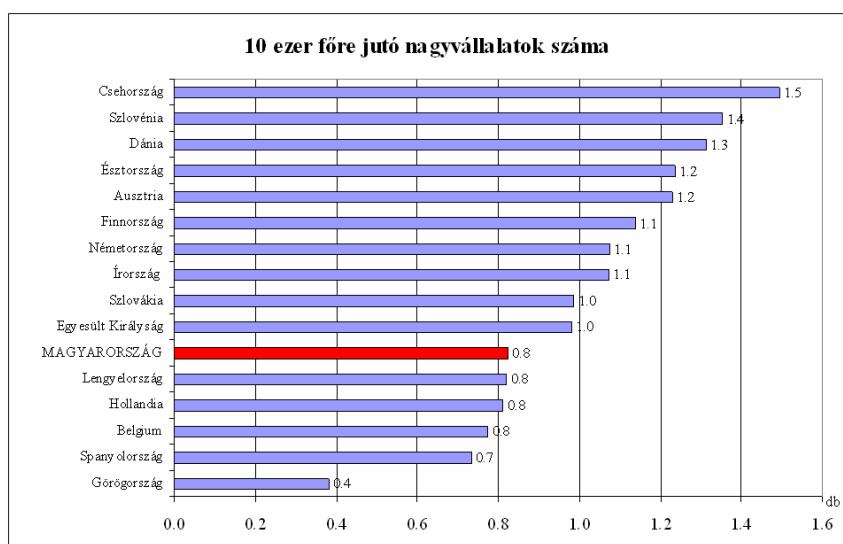
b) Kisvállalatok (10-49 fő, árbevétel max.: 10 millió €)

c) Középvállalatok (50-249 fő, árbevétel max.: 50 millió €)

d) Nagyvállalatok (250 fő és több)

Forrás: A szerző számításai. A nem-pénzügyi vállalatok 2008. évi helyzetét tükröző adatok az EC Enterprise and Industry (2010) adatbázisból származnak.

Mint az ábrákon is látszik, Magyarországon mikro-vállalkozás van nagyon sok, minden egyéb kategóriában az alsó mezőnyben vagyunk.

Magyarországon az ezredforduló óta a közép- és nagyvállalatok száma, valamint az ott foglalkoztatottak arányai is trendszerűen csökkennek! Fordított irányú folyamat megy végbe, mint a nagyvilágban. Másutt a koncentráció erősödik, nálunk inkább szétforgácsolódik a versenyszektor, aprózódnak a vállalkozások.⁷⁷ Mindennek messze ható rövid- és hosszú távú következményei vannak: a kisvállalatokat nehezebb adóztatni és ellenőrizni, és arra is kevésbé alkalmasak, hogy szerepet vállaljanak a jövő szakmunkás gárdájának kiképzésében.

Feltételezhető, hogy ez a dekoncentráció az egyik magyarázata annak, hogy az 1 ledolgozott órára jutó termelés alapján a termelékenység 2003 és 2008 között lényegében stagnált az EU-15-ökhöz viszonyítva, jóllehet az 1 főre számított termelés-különbség csökkenő trendet mutat. A 15. ábra üzenete egyértelmű. Közelítünk az előttünk járókhoz, de ez nagyobb részt annak köszönhető, hogy korábbi önmagunkhoz képest relatíve mégis csak egyre többet dolgozunk, és nem annak, hogy hatékonyabban.

Nézzünk néhány hazai ágazati példát is! Hányszor látjuk, hogy a kisboltban, a kisvendéglőben munka nélkül ücsörög a tulajdonos, a pincér? De ki látott már nem-dolgozó árufeltöltőt a Tescoban vagy nem-dolgozó ételkiadót a McDonald'sban? A KSH szerint 2009-ben mintegy két és félszer annyi üzlet működött a *kiskereskedelem*ben, mint 1989-ben, miközben a forgalom volumene csak 5 százalékkal nőtt. Hasonló a helyzet a *vendéglátóipar*ban. 2009-ben több mint kétszer annyi vendéglátóhely volt az országban, mint húsz évvel korábban. A forgalom viszont ezalatt körülbelül 15 százalékkal csökkent.⁷⁸ Jelenleg közel 100 ezer *építőipari* vállalkozás működik, 1990-ben alig több mint 5 ezer volt csupán. Ma csak 250 vállalkozás éri el azt a méretet, hogy tulajdonosainak megérje részvénytársasági formában működtetni. Ha ezekre az arányokra gondolunk, akkor mindjárt érthetővé válik, hogy miért olyan kiterjedt az autópályák építésénél az alvállalkozók alvállalkozóinak alkalmazása, hogy miért látunk egyszerre csak 3-5 embert dolgozni, amikor a belvárosban a járdát aszfaltozzák. Mint az köztudomású, különösen aggasztó a helyzet a *mezőgazdaság*ban. A rendelkezésre álló termőföld mintegy 40 százalékan, kétmillió hektáron olyan gazdák termelnek, akiknek ehhez semmiféle képzettségük nincs. Csaknem 700 ezer fő!⁷⁹ A szétaprózott ágazat⁸⁰ összteljesítménye 1988 óta megállíthatatlanul csökken, 2007-re az 1968. évi szint alá esett⁸¹ – miközben százmilliárd forintos nagyságrendben ömlött bele a hazai, illetve 2004 óta az EU-s támogatás is.

Az alacsony termelékenység nem csak statikus értelemben, de dinamikus megközelítésben is negatívan hat. Ha nincsenek kihasználva a kapacitások, ha alacsonyak a termésátlagok, akkor fajlagosan drága az áru, a szolgáltatás, ez pedig egyenes oka az alacsony forgalomnak, ami viszont lehetetlenné teszi a vállalkozások növekedését. Ebben a hibás körben vergődnek a magyar kis és középvállalatok két évtizede óta.⁸² Nálunk az újonnan indult kisvállalatokból szinte soha nem lesznek igazi nagyvállalatok. 2000 és 2009 között a Budapesti Értéktőzsdére összesen 22 céget vezettek be, a prágaira 95-öt!⁸³ Mivel nem nőnek a vállalatok, nem nő a gazdaság egésze sem.

Ám, ha tényleg ilyen rossz a helyzet, akkor jogos a kérdés, miként tud fennmaradni, sőt két évtizeden át bővülni ez a gyengén teljesítő része a magyar gazdaságnak? A válasz legalább három részből áll.

- (i) Az első magyarázó elem történeti. A szocialista tervgazdaság első időszakában - 1950 és 1973 között - az állam a magánvállalkozás szinte teljes korlátozásával a gyorsütemű termelékenység-növekedésre képes nagyvállalatokhoz irányította a munkaerőt és a beruházási forrásokat is. Különösen a szolgáltató szektor fejlődött lassan, és ez nagyban rontotta az életminőséget. Hosszú sorok álltak az üzletekben, az éttermekbe nem lehetett beférni stb. Ebben a periódusban a fogyasztók érdekeit az (állami) beruházások oltárán áldozta fel a gazdaságpolitika. A kisvállalkozások tiltása miatt egy csomó termék, illetve szolgáltatás teljes mértékben hiányzott a gazdaságból, vagy csak kevés helyen volt elérhető. 1989 után tömegesen jelentek meg ezek a szolgáltatások, ami statisztikailag nem mért – és nem is mérhető - jóléti többlet jelentett a lakosság számára, és áttételes módon még a vállalatok termelékenységét is növelte valamelyest. Sokkal több lett az eladásra termelő gazdálkodó, több boltban árulnak fogyasztási cikkeket, több helyen lehet ebédelni, autót és műfogsort javítani, nyelvet tanulni és lakást bérelni stb. De az a jóléti többlet, ami nem mérhető, nem számít bele a GDP-be, az sok szempontból nem is létezik – még ha az elméleti közgazdászok tudják is, hogy létezik és hat.
- (ii) A kis- és középvállalatok (kkv) tulajdonosai a tőkével, mint erőforrással a maguk szempontjából valójában racionálisan gazdálkodnak. Viszonylag kis értékű állótőkét kötnek le vállalkozásaik, és még azt is folyamatosan felélik, ahogy a céget működtető magánszemélyek idősödnek.⁸⁴
- (iii) A földvásárlással kapcsolatos jogi korlátozások, a kisvállalkozókat preferáló adó- és hitelpolitika, a felülről bepumpált pályázati pénzek a piacok eltorzításával tartják életben a kkv-k jelentős részét. Ennek következtében a mezőgazdaságban, a kereskedelemben, az építőiparban, az egészségügyben és a kultúra területén a nagyméretű, legális magánvállalkozások nem képesek kihasználni magasabb termelékenységüket. Vagyis nem tudják csökkenteni áraikat, és emiatt nem tudják növelni piaci részesedésüket.

Ebben a túlzottan kiterjedt formájában a hazai kkv-szektor csak azért versenyképes a nagyokkal, azért tud a versenyben fennmaradni, mert tevékenységük fele, kétharmad a szürke és a feketegazdaság logikája szerint zajlik, vagyis nemigen vesznek részt a közteherviselésben.⁸⁵ A kereskedelemben – az előbbieken túlmenően – még az is ront a helyzeten, hogy a kiskereskedők, az utcai bódéárusok vám nélkül becsempészett külföldi árut, illetve a márkás cikkek olcsó utánzatait árusítják. Ha ezekben a szektorokban csak annyira lennének egyenlők a versenyfeltételek, mint a feldolgozóiparban, akkor a termelékenyebb nagyvállalatok két-három év alatt itt is nagyrészt kiszorítanák a kisebbeket, mint ahogyan az ott történt.

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy nincs szükség kisvállalkozásra. A szolgáltatások területén – a falusi kocsmától a szakorvosi rendelőig - számtalan olyan tevékenység van, amely igényli a kisüzemi formát. De ehhez nem szükséges a tulajdonosi önállóság. Láncba szervezve, franchise-ként működve sokkal nagyobb termelékenységet, sokkal jobb minőséget lehetne elérni. A szövetkezés erre a problémára nem megoldás, mert a szükségszerűen szétartó egyéni érdekeket egy valóban demokratikusan működő szervezet csak lassan és jelentős súrlódási és kárkiegyenlítési költségekkel tudja összehangolni. Az is igaz, hogy a technológiai ugrást eredményező új vállalkozások először szükségszerűen kisméretűek. De az lenne a kívánatos, hogy a kisvállalkozások gyors ütemű növekedésre képtelen többségét mihamarabb felvásárolják, beolvadjanak egy nagyobbba, a sikeresek viszont – a tőkepiacról tőkét is bevonva – gyorsan megkétszerezve, majd megtízszerezve önnön méretüket, mielőbb tőzsdén jegyzett, transzparens, megbízhatóan adófizető nagyvállalattá váljanak.

4.3 NEGATÍV HOZZÁADOTT ÉRTÉK

Kézenfekvő ellenvetés, hogy még mindig jobb, ha a máskülönben nem dolgozó munkaerő a szolgáltató kkv-szektorban, a mezőgazdaságban vagy a közsférában⁸⁶ talál – akár állami segítséggel is – valamiféle termelő munkát, mintha egyáltalán nem dolgozna. Társadalompolitikai szempontból, *rövid távon* ez az érvelés megállja a helyét, de *hosszú távra* sem közgazdasági, sem társadalompolitikai szempontok szerint nem helytálló a gondolatmenet.

A fentebb példaként említett területek jelentős részén ugyanis az ott dolgozók végső soron negatív hozzáadott értéket termelnek.⁸⁷ Vagyis az történik, hogy az állami költségvetés a nyereséges vállalatok aránytalan megadóztatásával teremt magának forrást ahhoz, hogy foglalkoztatási politikai céloktól vezetve százmilliárdokkal támogassa az egyébként versenyképtelen vállalkozásokat (pl. a mezőgazdaságban), vagy a tulajdonképpen nyereséges vállalatok veszteséges tevékenységeit (ld. a Vértesi erőmű évtizedes kálváriáját a 100%-ban állami tulajdonú MVM-csoport terhére).⁸⁸ Ide tartozik az a probléma is, hogy az alacsony termelékenységű foglalkoztatottak után az állami garanciavállalással működő társadalombiztosításban nem képződik elegendő tb-járulék, mert az előállított termék vagy szolgáltatás árába ez egyszerűen nem fér bele. Akik ilyen ágazatokban, ilyen munkahelyen dolgoznak – csálnak, mert kénytelenek csalni. És rajtuk kívül még ott vannak azok is, akik legális keretek között kapnak járulékfizetési kedvezményt (pl. Start-kártyások).⁸⁹ Ezek a járulékot nem vagy csak alig fizető dolgozók ugyanolyan jogokat (társadalombiztosítási műszóval: várományokat) szereznek, mint a normális járulékfizetők. Ebből a szempontból 2030 nincs is csillagászati távolságra! Azok a ma 60 éves alkalmazotti viszonyban álló

pincérek vagy vállalkozóként működő házi orvosok – hogy legalább két szakmacsoportot említsünk példaként -, akik ma minimálbéren vannak bejelentve, 15-20 év múlva egészen biztosan rá fognak szorulni a korosztályuk átlagának megfelelő egészségügyi ellátásra, és még valamiféle nyugdíj-kiegészítésre is, amit az *akkori* költségvetés, az *akkor* nyereségesen működő vállalatok adójából lesz kénytelen finanszírozni. Így – tehát hosszú távon – értendő a negatív hozzáadott érték termelés.*

Kinek jó a mai helyzet? Elsősorban azoknak a dolgozóknak, akik ilyen módon meg tudják tartani munkahelyeiket, meg azoknak, akik ezeket a vállalatokat tulajdonolják. (Ez utóbbiak lehetnek magántőkésék, de lehet egy állami intézmény vagy egy települési önkormányzat is.) Ha ez a két érdekcsoport politikailag elég erős, akkor akarataikat a fogyasztók érdekei ellenében is rá tudják kényszeríteni a döntéshozókra. A rövid távú politikusi engedmények nyomán azonban - bármennyire is ideiglenesnek gondolják a kormányok az efféle megoldásokat – az egyszer kialakult foglalkoztatási, munkahelyi, intézményi és jogszabályi struktúra gyorsan megmerevedik és ellenáll az újabb változásnak.

Elvben tudja minden vállalat- és intézményvezető, hogy a kapitalista gazdaságban nem az a feladat, hogy eladjuk, amit termelni tudunk, hanem azt kell termelni, amit a piacon a fogyasztók hajlandók is megvásárolni. Mégis, amikor konkrét termékről vagy szolgáltatásról – azaz gabonáról, autóbusról, gyógyító munkáról vagy oktatásról - van szó, akkor nagyon sokszor még mindig a termelők érdekei mentén születnek meg a döntések. Hiába van közmegegyezés abban, hogy kívánatos lenne az erőteljesebb társadalmi mobilitás, hogy a munkavállalók hajlandók legyenek állást és/vagy szakmát változtatni⁹⁰, esetleg 10, 50 vagy 150 kilométerrel arrébb költözni vagy ingázni – a tényleges változások évtizedek óta csigatempójúak.

Amiről itt szó van, az persze nem magyar sajátosság, sok helyen másutt is így van. Jánosy Ferenc (1975) találó megfogalmazása szerint „ha a technikai vívmányok és a magasabb termelékenység terjedéséhez nem kellene óriási ellenállást leküzdeni, akkor már rég nem találnánk a Földön olyan embereket, akik az ivóvizet ma is a kútról hordják haza agyagkorsókban a fejükön.”⁹¹ Ma Magyarországon az ellenállás - és a tanulmány bevezetőjében említett osztálytársadalmi csalódottság – részben abból is ered, hogy a háztáji életformához hozzászokott őstermelők, a kisboltok, kisbenzinkutak, kiskocsmák üzemeltetői, az 1990 után vállalkozóvá lett házi orvosok, színészek, újságírók, biztonsági őrök százezrei mind-mind kialakítottak maguknak valamilyen sajátos életformát, üzleti és adózási (adókerülési) modellt, és egy ilyen feltételekre optimalizált családi munkamegosztási rendszert. Mindezt maguktól nem akarják, nem is tudják feladni. De csak akkor fog

* Az viszont már pusztán véletlen egybeesés, hogy a ma érvényes nyugdíjszabályok szerint éppen 2030 lesz az első év, amikor a nyugdíjba vonulók számára a teljes életpálya keresménye – és nem pusztán az utolsó x év – fogja meghatározni a nyugdíj nagyságát.

megváltozni a közvetlenül érintettek szemlélete, ha előbb az ország politikai elitje és vezetése is belátja, hogy nincs olyan lényeges társadalompolitikai cél, amiért érdemes feláldozni a gazdasági növekedést. A mai, rövidtávú érdekekért nem szabad jogszabályi és kormányzati intézkedésekkel bebetonozni gyermekeink és unokáink jövőbeli életszínvonalának viszonylagos lemaradását az akkori világ legfejlettebb országaihoz képest.

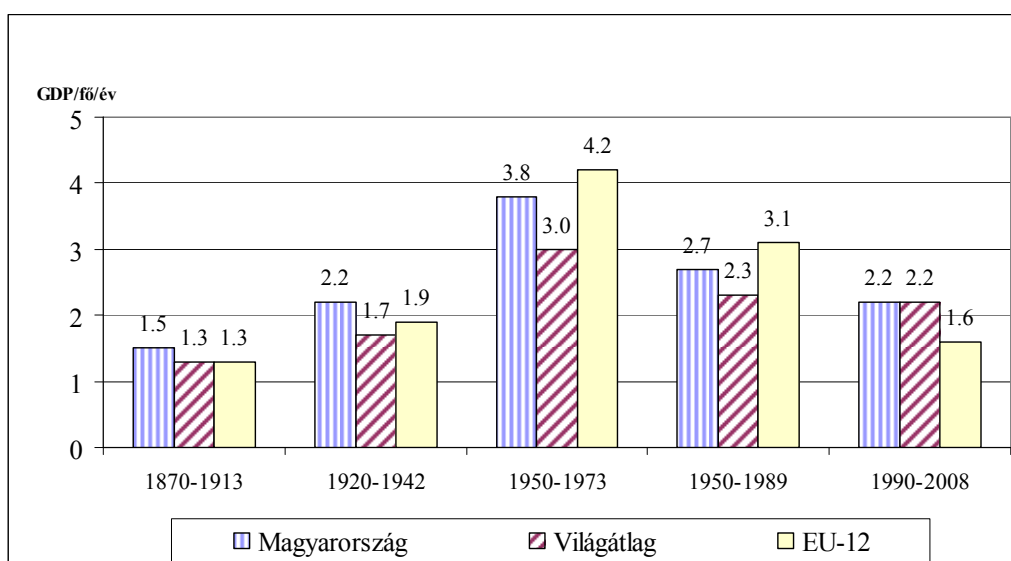
5. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunkban azt vizsgáltuk, hogy a globalizált világ gazdaság keretei között van-e esélye Magyarországnak arra, hogy a 2010-2030 közötti időszakban, a versenytársaknál kétszer-háromszor gyorsabban növekedve, az 1 főre eső GDP tekintetében utolérje az Európai Unió (EU-27) átlagát, a fejlett nyugat-európai országokat (EU-12), a szomszédos Ausztriát vagy az Egyesült Államokat. Eredményeinket és következtetéseinket 10 pontban foglaljuk össze.

1. Az 1870 óta eltelt, közel másfél évszázad során a magyar gazdaság növekedési üteme nagyjában-egészében megegyezett az EU-12 és a világátlag adatával. Miközben ebben a hosszú időszakban növekvő számban voltak olyan országok, amelyek a növekedés ütemét tekintve a világátlagot 2-3-szoros mértékben meg tudták haladni, Magyarországnak ez egyetlen egyszer sem sikerült.

17. ábra

Az 1 főre jutó GDP átlagos növekedése különféle időszakokban Magyarországon, 1870-2008

Forrás: Saját számítások Maddison (2010) alapján.

Ám a termelékenység növelése akkor is fontos és sürgető feladat, ha ez végül is nem eredményez a világtáznál vagy az EU-átlagnál kétszer-háromszor gyorsabb GDP növekedést. Hosszú távon a GDP növekedés minden tizedszázalékára szükség van, hogy versenytársainkhoz képest ne növekedjen a lemaradásunk.

2. Az 1-3. ábráról az is leolvasható volt, hogy a világtálat lényegesen meghaladó növekedést produkálni képes országok többnyire nagylélekszámú és/vagy olyan országok, amelyek ugyan népességüket tekintve kisebbek, mint Magyarország, de etnikai, nyelvi, kulturális értelemben szoros együttműködésben állnak az övékhez képest sokszorosan nagyobb belső piaccal rendelkező szomszéd országokkal. Ez a hatalmas valóságos, vagy kvázi belső piac az, ami lehetővé tette a méret- és választék-gazdaságosságból fakadó előnyök kihasználását, és ennek eredményeképpen a gyors ütemű növekedést Hongkong és Szingapúr, Libanon és Írország számára. Vagy másképpen fogalmazva: a magyar gazdaság nagy mértékben be van ágyazva a világ gazdaságba, de mégsem eléggé, és ráadásul nem is a legdinamikusabban fejlődő részéhez kapcsolódunk. A múlt tényei alapján tehát - egyebek között éppen a nagy belső piac hiánya miatt is – úgy véljük, hogy **kicsi a valószínűsége** annak, hogy Magyarország az EU-27-ekhez képest tartósan, 2-3-szoros többlet-növekedést produkáljon, és ezzel 2030-ig **utolérje az uniós átlagot.***
3. A következő 20 évben – és különösen az első évtizedben - a felzárkózást az is nehezíti, hogy a vállalatok, a háztartások és a költségvetés egyidejűleg végbement eladósodása miatt nem lesz mód a hitelfelvételből finanszírozott külső forrásbevonásra. Éppen ellenkezőleg, külkereskedelmi többlet útján a mainál lényegesen alacsonyabb szintre kell levinni a nemzetgazdaság eladósodottsági szintjét. Ez – önmagában véve - minden bizonnyal fékezően fog hatni.
4. A klasszikus termelési tényezők elemzése sem ad okot az optimizmusra. Nem látszik, hogy lenne bármiféle olyan – ma még kiaknázatlan - természeti erőforrás-tartalékunk (**N**), amely lehetővé tenné, hogy a jövőben extra-profitál, monopoláron értékesítsünk magyar árukat és szolgáltatásokat. A dolgozók számának (**L**) növelésében, a humán tőke oktatási rendszeren keresztül történő gyarapításában, a forradalmian új termékek születését eredményező innovációban is sokkal kevesebb növekedés-gyorsítási tartalék van, mint azt a hazai közgazdasági gondolkodás – és ennek nyomában – a politikai elit és a magyar közvélemény tudni véli.

* A nemzetközi és a hazai szakirodalomból sem ismerünk olyan számításokat, amelyek ezzel ellentétes következtetésre jutottak volna (ld. 1. sz. Függelék).

5. Az 1973-as világméretű olajsokkot követően a magyar beruházási ráta lezuhant és alacsony szinten stabilizálódott. Bár nemzetközi összehasonlításra alkalmas adatunk nincs, jó okunk van feltételezni, hogy az újratermelhető tőkeállomány (**K**) az elmúlt évtizedekben csak nagyon lassan gyarapodott. Sürgősen, legalább 5-10 százalékponttal növelni kell a beruházások arányát a GDP-ben, amihez viszont most már elengedhetetlen a belföldi, lakossági megtakarítási hajlandóság hasonló mértékű növelése.
6. Modellszerűen is belátható, de az elmúlt két évtized sikeresen felzárkózó ázsiai országainak példája is bizonyítja, hogy a háztartások leginkább három cél érdekében hajlandók lemondani a jelenbeli fogyasztásról. Gondolnak saját öregkorukra, a várható megbetegedésekre és gyermekeik taníttatására. Ha egy ország politikai elitje azt tekinti természetesnek, hogy ezeket a célokat állami forrásból kell megvalósítani és a létező intézmények, illetve jogszabályok ezt az igényt az ország fejlettségi szintjéhez mérten elfogadható módon ki is elégítik, akkor a háztartások nem fognak megtakarítani, az állam pedig nem tehet mást, minthogy „agyonadóztatja” a háztartásokat is, meg a vállalatokat is. Ezért hangsúlyozta és hangsúlyozza legalább egy évtizede számos szerző az egyéni számlás nyugdíj- és egészségbiztosítás rendszerek bevezetésének, valamint a költségarányos felsőoktatási tandíjak bevezetésének szükségességét.⁹²
7. Kizárásos alapon tehát arra következtésre jutottunk, hogy Magyarországnak nincs más komoly növekedési tartaléka, mint a termelésbe már **ma is bevont erőforrások jobb allokációja**. A tőkeállomány (K) és a természeti erőforrások (N) **tulajdonosi koncentrációja** nyomán, a méret- és választék-gazdaságosságban rejlő előnyök kihasználásával lehet és kell növelni a már ma is foglalkoztatott munkaerő állomány (L) termelékenységét. Ez első, másod és harmadsorban is a piaci verseny mesterséges eltorzításával életben tartott, sok tízezernyi egyéni vállalkozás, mikro- és kisvállalat megszűnését, összeolvadását feltételezi a nemzetgazdaság valamennyi ágazatában (mezőgazdaság, építőipar, ipar, szolgáltatás). A versenypolitikának is, meg az adópolitikának is ezt a tulajdonosi koncentrációt kell támogatnia.
8. Ha sikerül a termelékenység növekedését felgyorsítani, az jó alapot teremt a tőkebehozatalhoz. Ha a magyar munkaerővel a szolgáltatásokban, az építőiparban és a mezőgazdaságban lehet extra-profitot termelni, akkor a többlettermeléshez és a modernizációhoz szükséges berendezések és technológiák importja hitelfelvétel nélkül is elő fog állni. Ez részben zöldmezős beruházásokat, részben privatizációt jelent. A világpiac tőkekínálata gyakorlatilag végtelen.

9. A tőkekoncentráció és a tőkeimport magával fogja hozni a területi koncentráció, a városiasodás további erősödését. Miként az a múltban is történt, Budapest és a központi régió relatív helyzete várhatóan a következő két évtizedben is tovább fog erősödni*, jöllehet a közvélemény egy része már ma is úgy gondolja, hogy Budapest országon belüli súlya eltúlzott és ezért csökkentendő.⁹³ Ha ez történne, az valószínűleg csak fékezne az ország egészének gyarapodását.
10. Mint az 5-9. pontokból is kitűnik, a növekedés gyorsításának többféle – nem könnyen vállalható – társadalmi ára van. De társadalmi ára van a felzárkózási kudarcnak is. Először „fejben” kell megváltozni. A magyar társadalom többsége nem érti, hogy önmagában a termelés ténye, a jó szándék, a szorgalom nem képvisel értéket. Ha valamire a fogyasztók nem tartanak igényt – legyen az a drágán előállított magyar tej, a mellékvonalakon üresen közlekedő vonat vagy hallgató nélkül maradt vidéki főiskola –, akkor azt tovább termelni hagyni vagy működtetni az élők munkával való súlyos pazarlás, amiért az árat végső fokon azzal fizetjük meg, hogy nem tudunk felzárkózni az előttünk járókhoz. A közvéleménynek is, meg az ország politikai elitjének is be kell látnia, hogy nincs olyan társadalompolitikai cél, amiért érdemes feláldozni a termelékenység növekedését. Ma még nagyon távol vagyunk ettől.

* * * * *

Gondolatmenetünk végére érve a hangsúlyozni kell, hogy a tanulmányban kifejtett megállapítások nyilvánvalóan nem egyenszilárdságúnak. A növekedési-ütem tényadatok aligha vitathatóak, a növekedés-gyorsításra vonatkozó, szakmai berkekben is népszerű elgondolások bírálatáról már csak annyi állítható, hogy sokféle érv is alátámasztja ezeket. Az pedig még kevésbé van kellőképpen bizonyítva, hogy az 5-10. pontban foglalt javaslatok megvalósíthatók, és megvalósulásuk esetén valóban sikerül felgyorsítani a magyar gazdaság felzárkózását az Európai Unió átlagához. A megfogalmazott sejtések bizonyítása tehát még előttünk áll – már amennyire a jövőre vonatkozó állítások *ex ante* egyáltalán verifikálhatóak.

* A KSH adatai szerint 1995 és 2008 között az 1 főre jutó GDP tekintetében az országos átlaghoz képest csak a Közép-Magyarországi régió szintje nőtt – 140-ről 165 százalékra – miközben mind a hat másik régió relatív szintje kisebb vagy nagyobb mértékben csökkent.

MÁS SZERZŐK BECSLÉSEI A FELZÁRKÓZÁS IDŐIGÉNYÉRE

A gazdasági verseny sokban különbözik a sportversenyektől. Nincs rajtpisztoly és nincs célszalag sem, amelyet az elsőként befutó versenyző szakít át. A vállalatok és országok közötti gazdasági verseny minden pillanatban folyik; még a naptár hónap-, negyedév-és évvégzárásai sem állítják meg. Ezek pusztán az elszámolások, a statisztikák, az adók és a tudományos elemzések érdekében bevezetett konvencionális állomások.⁹⁴ De ettől függetlenül is, első pillanatra a tanulmány címében szereplő, 2030-as záró céldátum távolba vészőnek és esetlegesnek tűnhet. Pedig nem az.

2030-ig kitekintő prognózist fogalmazott meg Angus Maddison (2007) is, akitől e tanulmány alapadatai származnak. Részletes a nagy országokra kiterjedő demográfiai előrejelzések, illetve a múltbeli növekedési ráták alapján Maddison a világ 20 országára adott növekedési előrejelzést a 2003-2030 közötti időszakra vonatkozóan. Eszerint a leggyorsabb GDP növekedés Kínában és Indiában várható (4,5%/fő/év), Oroszország 3,5%-kal, az USA 1,7%-kal, a világot átlag 2,23%-kal fog növekedni. Külön Magyarországra nem készített prognózist, ám a kelet-európai, egykori szocialista országok összességére megadott egy felső határt: 2%/fő/év.⁹⁵ Ugyancsak 2030-ig készített előrejelzést az IMF (2009, 2010) a 2008/2009-es globális pénzügyi válságot követően, mert az akkora turbulenciát okozott, hogy számításaik szerint a legfejlettebb országok (G-20) GDP arányos adósságrátája legkorábban ekkorra fog visszacsökkenni a maastrichti kritériumoknak megfelelő 60%-ra. De vannak még ennél hosszabb időtávra készített becslések. A Világbank szakértői csoportja 2006-os bázison, az OECD átlagához képest 2050-ig, illetve 2010-ig terjedő időszakra vizsgálta a 25 legnagyobb fejlődő ország - köztük Magyarország - utolérési esélyeit. Ez a tanulmány Magyarországra vonatkozóan úgy becsülte, hogy amennyiben a magyar gazdaság képes lenne az utolsó 10 év legmagasabb GDP/fő növekedési ütemét (5,5%) korlátlanul hosszú ideig, töretlenül fenntartani - miközben az OECD országok csak a saját hosszú távú, átlagos növekedést (2,04%) tudják produkálni -, akkor nekünk 26 évre lenne szükségünk az utolérésre, vagyis 2032-ben érnénk utol az OECD országok átlagát.⁹⁶

Az már véletlen egybeesés, de tanulmányunk szempontjából szerencsés, hogy a hazai szakirodalomból Darvas – Simon (1999) tanulmánya ugyancsak a 2030-ig terjedő időszakot modellezi. A szerzők az osztrák fejlettségi szint 100%-át, 70%-át, illetve 55%-át elérő magyar növekedési pályákat vizsgálták. Számításaik szerint a teljes utoléréshez – a 2,5%-os, feltételezett évenkénti osztrák növekedéshez képest – Magyarországnak 1999-2005 között

átlagosan 3,8%-os, 2005-2010 között 3,3%-os, 2010-2020 között 2,3%-os, 2020 és 2030 között 0,3%-os többlet GDP-növekedést kellett volna elérni.

Becslések és számítások 2001-ben. Matolcsy György, aki az 1. Orbán-kormányban 2000 januárjától a 2002-es választásokig a Gazdasági Minisztériumot irányította, egy terjedelmes tanulmányban 2015-re ígerte az EU-országok (EU-15) átlagos fejlettségi szintjének elérését, illetve azt, hogy 2025-re Magyarország megközelítheti „a legfejlettebb EU-gazdaságok szélét”.⁹⁷ Már akkor is arról volt szó, hogy ehhez az EU átlagánál kétszer nagyobb fejlődési ütem tartozik. Ezt a hatalmi pozícióból meghirdetett felzárkózási kísérletét és a vele szorosán összekapcsolódó, 1. Széchenyi tervet több szerző is azonnal górcső alá vette.

Bácskai (2001) az eredeti tanulmány megjelenés helyén, a *Világgazdaság* című napilap hasábjain az egészet hóbortos ötletnek minősítette, és néhány egyszerű beruházás-hatékonysági és import-igényességi számítás alapján arra az álláspontra helyezkedett, hogy saját hajánál fogva egy ország sem tudja kirángatni magát a mocsárból, miként ez a legendák Münchhausen bárójának sem sikerülhetett.

Egy név nélkül megjelentetett szakértői állásfoglalás – MKIK (2001) – különféle scenáriók számszerű elemzése útján szintén arra a következtetésre jutott, hogy „nem lehet, s nem is kell pár évtized alatt utolérni az EU-átlagát, azaz le hagyni a már bent lévő vagy újonnan csatlakozó országok jelentős részét”.

Mellár (2001) tanulmánya dinamikus matematikai modellel vizsgálta ugyanennek a 2015-ös határidőnek a realitását. Arra a következtetésre jutott, hogy nincs egyértelmű válasz arra a kérdésre, hogy mikor éri el a magyar gazdaság az EU-15-ök átlagát. „A feltételek függvényében az utolérés 15 és 45 év között – bár korántsem azonos valószínűséggel – bárhol lehet, sőt, szélső esetekben még ezeken kívülre is eshet”.⁹⁸

Erdős Tibor számításai 2003-ban és 2004-ben. Erdős (2003) könyvének 15. fejezetében és (2004) tanulmányának II. részében alaphipotézisként abból indul ki, hogy a következő évtizedekben az EU-15-ök 2,0%-kal, Magyarország 3,5%-kal fogja tudni növelni az 1 főre jutó, vásárlóerő-paritáson számolt GDP-t. Ilyen feltételek mellett az utolérés időigénye 47-48 évnek adódott. Ha a magyar növekedési ütem az uniós átlag kétszerese, vagyis 4,0%, akkor a felzárkózás időigénye 36 év, ha viszont csak 3,0%-os a mi növekedésünk, akkor már 71 évre toródik ki ugyanez a dátum. Valójában azonban – hangsúlyozta Erdős – nem reális az a feltételezés, hogy Magyarország az utolérési időszak hosszú évtizedeiben töretlenül fenn tudja tartani növekedési előnyét. Minél közelebb kerülünk az előttünk járókhoz, annál nehezebb ez.

Becslések és számítások 2007-ben. Az OECD 2007-ben publikált ország-tanulmányában egy rövid lábjegyzet foglalkozott a magyar felzárkózás aritmetikájával. A gondolatmenet adatbázisai is, kiindulópontja hasonló volt, mint amit az 1. táblázatnál mi alkalmaztunk,

vagyis az, hogy Magyarország a Maddison-féle adatbázis mérési skáláján képes-e gyorsabban nőni, mint az uniós országok (EU-25). Az OECD szakértői a lehetséges ütemkülönbség értékeket nem aránypárként, hanem százalékpontban határozták meg.⁹⁹ A különféle scenáriók melletti extrapoláció a következő eredményeket adta. Ha Magyarország vásárlóerő-paritáson számolt, 1 főre jutó GDP-je 2 százalékponttal növekszik gyorsabban, mint az EU átlag, akkor 25 év múlva, vagyis 2032-ben fogja utolérni az uniós átlagot. Ha a különbség 3 százalékpont, akkor 2022-ben, ha viszont csak 1 százalékpont, akkor 45 évvel később, 2042-ben.¹⁰⁰

Egy vezető finn közgazdasági kutatóintézet – ETLA (2007) – a kelet-európai országok és a szovjet utódállamok felzárkózási pályáját még hosszabb horizonton, egészen 2050-ig kiterjesztve vizsgálta. Véggkövetkeztetésük az volt, hogy 1,9%-os EU-15 és 3,7%-os magyar növekedést feltételezve a magyar 1 főre jutó GDP 2050-ben is csak 92%-a lesz az EU-15-ök átlagának, és hasonló szintig tud csak eljutni a három balti állam és Szlovénia is.

A potenciális növekedésre vonatkozó becslések 2000-ben, 2005-ben és 2007/2008 fordulóján. Abban az időszakban, amikor a kormányprogram 7%-os növekedést tűzött ki célul, Valentiny (2000) és az MNB-ben készült Benke és szerzőtársai (2005) tanulmány – más és más módszerrel – a potenciális növekedés rátáját egyaránt 4%-osra becsülte. Valentiny a jövőre vonatkozóan is határozott álláspontot foglalt el: „Ennél lényegesen gyorsabb növekedés elméleti érvekkel nem támasztható alá, és ellentmondana a tapasztalatoknak.”¹⁰¹ Ugyancsak a 4%-os értékhez jutott Erdős (2000) is. Egy későbbi írásában azonban – Erdős (2004) már csak 3,0-3,5%-os átlagos növekedést valószínűsített, és külön hangsúlyozza, hogy „az uniós átlaghoz való felzárkózás jóval hosszabb ideig tart, mint azt a politika reméli”.¹⁰²

2007 novemberében Vértés András írásával hosszantartó, sokszereplős vita indult a *Népszabadság* hasábjain.* Vértés (2007, 2008) kiinduló és később vitazáró állítása is az volt, hogy a növekedés 2007-ben tapasztalható lassulása egyedi okokra visszavezethető, átmeneti jelenség, a folyamatok alapvetően jó irányba mennek. A hozzászólók többsége azonban ezzel nem értett egyet és – különböző oldalakról megvilágítva a bajokat - azt hangsúlyozta, hogy Magyarország elérte saját növekedésének határát. Csillag (2007) szavaival: „Az életveszélyes magasságokba szökött államháztartási hiány megszelídítése derék dolog, de ez nem teremti meg automatikusan még a 3-4 százalékos növekedéshez szükséges alapokat sem.”

* Ebben a – nevezzük így – lassulási vitában szinte minden fontos gazdaságpolitikai szakértő megszólalt. A megjelenés sorrendjében: Vértés (2007), Matolcsy (2007b), Soós Károly Attila (2007), Csillag – Mihályi (2007), Király G. István (2007), Magas (2007), Greskovits (2007), Morris (2007), Reszegi (2007), Róna (2007), Heim (2007), Palócz (2007), Mellár (2008), Kun (2008), Gazdag (2008), Simon (2008), Hamecz (2008), Csillag (2008) és Vértés (2008).

MATOLCSY SZERINT CSAK A POLITIKA SEGÍTHET

A *Népszabadság* vitájában Matolcsy is megszólalt, és felvázolta azt a koncepciót, amelynek alapján szerinte elérhető lesz az „átlagos EU-s teljesítmény” kétszerese-háromszorosa. „A növekedés gyorsításának pénzügyi forrásai elfogytak” – írta másokkal megegyezően – „sem fiskális, sem monetáris eszközökkel nem élhet már a gazdaságpolitika. Az EU forrásokban bízni illúzió, mert azok csak az életminőséget emelik, de a versenyképességet és foglalkoztatást nem javítják. Mi marad? A magyar növekedés még kiaknázható forrása a politika és a társadalom világában van. Bátor, jól előkészített és társadalmi konszenzust élvező politikai döntések révén építhető újra a közbizalom, erősíthetők meg a közösségek és családok, nyerhető vissza az önbizalom és az optimizmus.”

Becslések és számítások 2010-ben. Matolcsy 2010 kora őszén – immáron miniszterként - tett „arcátlanul optimista és ambiciózus”¹⁰³ tervére az első válasz Dán (2010) rövid tanulmánya volt. Az általa végigszámolt „nagyon optimista” forgatókönyv szerint, ha az EU átlag 1,5%-kal növekszik, Magyarország pedig 3,0%-kal, akkor a felzárkózás 32 évig tartana, vagyis 2042-ben következne be. A Jánossy-féle trendvonal elemzést alkalmazva Boda–Virág (2010) kizárta annak lehetőségét, hogy Magyarország utolérje nyugati versenytársait. Előrejelzésük szerint Magyarország legjobb esetben arra számíthat, hogy felveszi az osztrák gazdaság növekedési sebességét; annál gyorsabban – évi 2,5-3,5%-kal - csak egy átmeneti időszakban növekedhet.¹⁰⁴

A NEMZETKÖZI ÖSSZEHAJONLÍTÁSOK MEGBÍZHATÓSÁGA

Szilágyi (2008) részletesen felsorolja azokat az okokat, amelyek következtében az országok közötti összehasonlításokkal szemben általában nem léphetünk fel a pontosság olyan igényével, mint a fejlett statisztikával rendelkező országok saját (belföldi) számsorainak esetében tesszük. A jelen esetben részben arról van szó, hogy a Maddison-féle adatbázisban szereplő közel 160 ország statisztikájának színvonala nem egyforma, másrészt arról, hogy az adatok jelentős része még közvetett módon sem a nemzeti statisztikából származik, hanem szakértői becslések sorozatán alapul.

De vannak további nehézségek is. A cikkben használt, illetve említett adatbázisok (Maddison, Penn World Tables stb.) egymáshoz való viszonyát úgy kell elképzelni, mintha ugyanazoknak a betegeknek a hőmérsékletét egyszer Celsius fokban, egyszer Fahrenheitben adnánk meg. Ugyanazt az állapotot mutatják, de mégis számszerűen más és más értékekkel. Bizonyítható, hogy van olyan eljárás – ld. Szilágyi (1978) -, amely a különféle növekedési skálák eredményeit közvetlenül összehasonlíthatóvá teszi, és lehetséges az egyik skáláról nyert eredmények átszámítása egy másik skálára.

Vannak olyan időszakok, amikor a különféle forrásokból vett és különféle skálákat használó számítások szerint az átlagos növekedési ütemek, illetve az 1 főre eső GDP magyar-amerikai összehasonlítása igen közel állnak egymáshoz (F.1 táblázat), és vannak olyan összehasonlítások, ahol az eredmények nagyon is eltérőek (F.2 táblázat).

Az 1 főre jutó magyar GDP adatok különféle mérési skálákon

	1980	2007	Évi átlagos növekedési ütem (%)
Változatlan áron			
Maddison (PPP)	6 306 nemzetközi \$	9 419 nemzetközi \$	1,5
PWT (PPP)	10 238 nemzetközi \$	17 188 nemzetközi \$	1,9
KSH (volumen index; 1960 = 100)	254	406	1,7
Folyó áron és árfolyamon			
IMF Economic Outlook Database	5 063 USD	18 953 USD	5,0

Megjegyzés: A Maddison-féle adatbázis a GDP abszolút értékeit 1990. évi ún. nemzetközi dollárban kifejezve tartalmazza. A vásárlóerő-paritáson értelmezett GDP kiszámításakor szükséges ágazati aggregálás a Geary-Khamis (G-K) módszerrel történt. A Penn World Table (PWT) 1996. évi árszinten, ugyancsak nemzetközi dollárban adja meg az adatokat, a vásárlóerő-paritáson történő aggregáláshoz az Éltető – Köves – Szulc (EKS) módszert használták. A Központi Statisztikai Hivatal adatait a Magyar Statisztikai Évkönyvben publikált változatlan áras volumen indexekből, a legutolsó korrekciók és a népességszám alakulásának figyelembe vételével vettük át. Az IMF adatbázisából átvett adat folyó áron, a mindenkorin valutaárfolyamon történt átszámítás alapján érendő.

Forrás: Saját számítás.

**Magyarország USA-hoz viszonyított fejlettsége
különféle mérési skálákon**

(USA = 100)

	1980	2007
Változatlan áron		
Maddison	34	30
PWT	43	42
Eurostat	n.a.	41
Folyó áron és árfolyamon		
IMF Economic Outlook Database	41	41

Forrás és megjegyzés: ld. F.1 táblázat.

Első ránézésre úgy tűnhet, hogy az F.2 táblázatban látható nagy, 10 százalékpontos különbségek kétségeket támaszthatnak a különféle mérési módszerek megbízhatóságát illetően. Ez a következtetés nem jogos. Gondoljuk végig a következő példát.

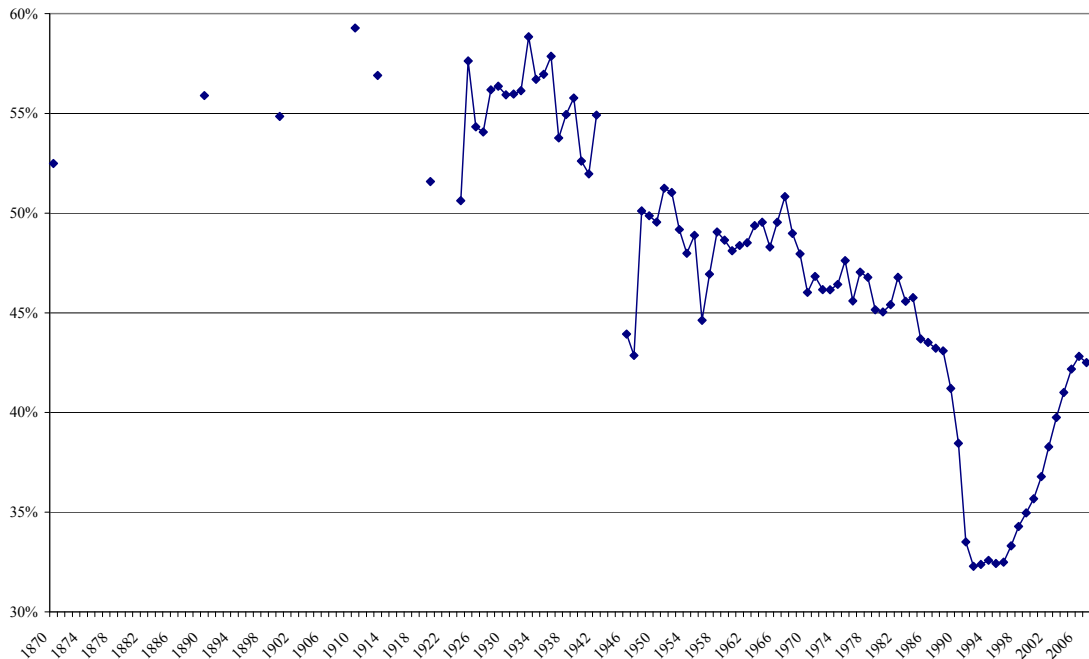
Tudjuk, hogy az egészséges emberek testhőmérséklete kb. 37,0 Celsius fok, a 39,0 fok pedig súlyosan lázas állapotot jelent. Százalékban kifejezve a lázas állapot 5,4%-os eltérésről beszélünk. Számítsuk át ugyanezt a két hőmérsékleti adatot Fahrenheitbe! A két szám 98,6 és 102,2, ami között a százalékos eltérés 3,7% - tehát más adat, mint amit a Celsius skála adatai alapján kaptunk. Ha egy harmadik skálára megyünk át, például a Kelvin skálára, akkor a különbség csak 0,6%.

A nemzetközi összehasonlítások elmélete sokoldalúan foglalkozik a mérési skálák kérdéseivel. E skálák összehasonlítása esetén szokás a „széthúzott” és „összenyomott” jelzők használata. Egy „széthúzott” skálán az országok közötti különbségek nagyobbaknak látszanak, mint egy „összenyomott” skálán. Önmagában egyetlen skála sem „széthúzott” vagy „összenyomott”, hanem csak egy másikhoz viszonyítva terítheti az értékeket szélesebb, vagy szoríthatja szűkebb intervallumba. Itt is erről van szó. Esetünkben a Maddison-féle skála a legösszenyomottabb, az IMF adatbázisáé pedig a leginkább „széthúzott”.

Átszámítás *nélkül* azonban a különböző skálákról leolvasott értékek nem vethetők össze. Matolcsy (2008) – gazdaságpolitikai nézeteit összefoglaló, 350 oldalas könyvében pontosan ezt a csúsztatást követi el, amikor az Eurostat adatbázisából, az EU-27-ekre kiszámolt felzárkózási sebességet a Maddison-féle adatbázis EU-12-re vonatkozó számaival hasonlítja össze, majd ennek alapján megállapítja, hogy milyen példátlan történelmi sikert hozott az 1. Orbán-kormány működése alatt folytatott gazdasági stratégia. Idézzük: „Kezdjük a rossz hírrel: 1870 és 1990 között Magyarország távolodott a gazdag európai országok gazdasági fejlettségi és életszínvonal szintjétől. [...] [Ezzel szemben – M.P.] 1998 és 2002 között, öt év alatt csaknem 9 százalékponttal [a legfrissebb Eurostat adatok szerint helyesen: 7,1 százalékponttal – M.P.] kerültünk közelebb az Európai Unió átlagos fejlettségi szintjéhez [...], ami az elmúlt 150 év legjobb teljesítménye.”¹⁰⁵

Egyébként, ha Matolcsy korrekt módon, egy adott mérési skálán előállított fejlettségi szinteket vetett volna össze, akkor találhatott volna még ennél is jobb felzárkózási eredményt. Mint az F.1 ábra mutatja, 1996-2006 között Magyarország 11 százalékponttal csökkentette lemaradását az EU-12-höz képest. Igaz, az Orbán-kormány ebből a 10 évből csak négyben volt hatalmon...

Magyarország 1 főre jutó GDP-je az EU-12 százalékában, 1870-2008

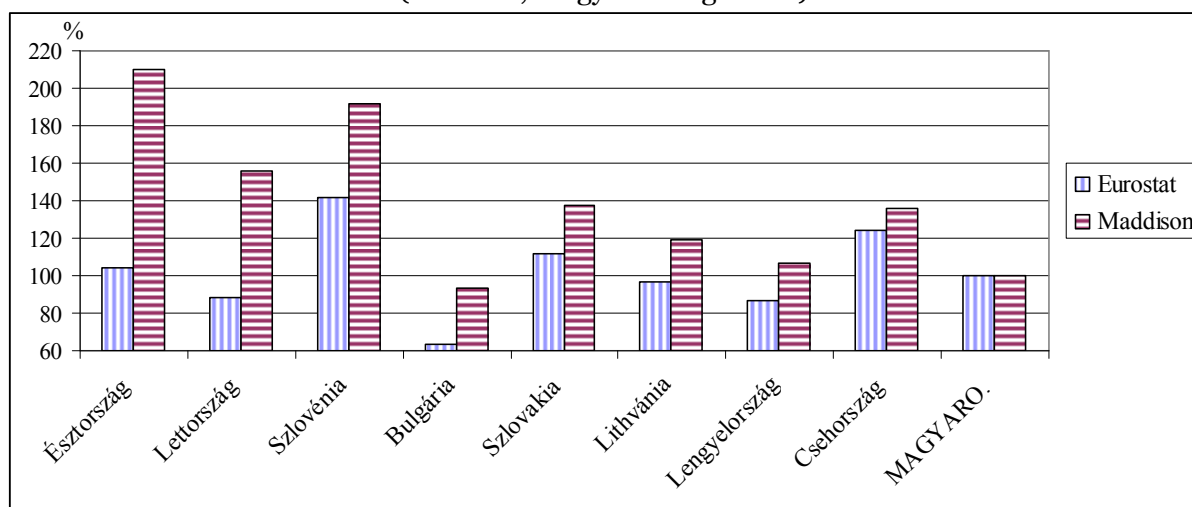
Forrás: Saját számítás Maddison (2010) alapján.

A posztoszocialista országokra vonatkozó adatok megbízhatósága. Bár a jelen tanulmány állításait és következtetéseit gyakorlatilag nem érinti, és a számítások eredményét is csak minimális mértékben befolyásolja, mégis szót kell ejtenünk a Maddison-féle adatbázis egyik szembetűnő és számunkra egyelőre megmagyarázhatatlan gyengeségéről. Arról van szó, hogy *egy* a posztoszocialista országok *egymáshoz viszonyított* fejlettségi szintje jelentős eltér attól, amit más vásárlóerő-paritáson számolt adatbázisok, így például az Eurostat adatai jeleznek.

Miközben a két skálán mért érték Magyarország esetében az összehasonlítás technikája miatt szükségszerűen egybeesik, megnyugtató, hogy az Európai Unió új tagállamai közül Csehország és Szlovákia esetében viszonylag kicsi az eltérés. Ugyanakkor viszont Észtország és Lettország esetében nagyon nagy az eltérés, Lengyelország, Lettország és Litvánia esetében az eltérés előjelei is különböznek. Mint az F.2 ábrán is látható, az Eurostat számításai szerint 2008-ban e három ország fejlettség tekintetében elmaradt Magyarország mögött, míg a Maddison-féle adatbázisból úgy tűnik, mintha az 1 főre jut GDP tekintetében mindhárom ország fejlettebb lenne, mint Magyarország.

A Maddison-féle adatbázis és az Eurostat adatainak eltérése

Az 1 főre jutó GDP értéke 2008-ban
(Százalék, Magyarország = 100)

Forrás: A szerző számításai az Eurostat és Maddison (2010) alapján.

Különös, hogy – tudomásunk szerint – ezek az eltérések még senkinek sem tűntek fel. Ezt nyilván az magyarázza, hogy a Maddison adatait jobbra nyugati szerzők használják, akik számára az egykori szocialista országok egymáshoz viszonyított teljesítményei érdektelenek. Miután Angus Maddison a közelmúltban elhunyt, tőle nem várhatjuk, hogy megmagyarázza vagy korrigálja ezt a hibát; munkatársai pedig úgy döntöttek, hogy az adatbázist jelenlegi állapotában lezárják, és majd egy másik – egyelőre pontosan meg nem határozott – projekt keretében fejlesztik tovább, illetve töltik fel majd frissebb adatokkal.¹⁰⁶ Saját véleményem e kérdésben az, hogy a probléma 1990-re nyúlik vissza. Maddison különféle források alapján túlzottan magasan állapította meg a három balti állam fejlettségi szintjét a Szovjetunió felbomlásakor. Számára nyilván az volt a legfontosabb, hogy a 15 szovjet utódállam együttes GDP-je megfeleljen a „Szovjetunió összesen” értéknek, és arra nem fordított figyelmet, hogy az egyes utódállamok fejlettségi szintje reális-e a kelet-európai, volt szocialista országok 1990-re megadott fejlettségi szintjéhez képest.

A Balti államok fejlettsége Magyarország és más közép-keleti európai országokhoz viszonyítva 1990-ben

	Nemzetközi \$	Százalék
Csehszlovákia	8 513	132
Csehország	8 895	138
Szlovákia	7 763	120
Lengyelország	5 113	79
Magyarország	6 459	100
Észtország	10 820	168
Lettország	9 916	154
Litvánia	8 663	134
Oroszország	7 779	120
Szovjetunió	6 894	107

Forrás: A szerző számítása Maddison (2010) alapján.

A számításokhoz használt alapadatok és csoportosítások

Ország-csoport elnevezés	Tagok
EU-27 (csatlakozási dátummal)	Anglia ¹⁰⁷ (1973), Ausztria (1995), Belgium (1952), Bulgária (2007), Ciprus (2004), Csehország (2004), Dánia (1973), Észtország (2004), Finnország (1995), Franciaország (1952), Görögország (1981), Hollandia (1952), Írország (1973), Lengyelország (2004), Lettország (2004), Litvánia (2004), Luxemburg (1952), Magyarország (2004), Málta (2004), Németország (1952), Olaszország (1952), Portugália (1986), Románia (2007), Spanyolország (1986), Svédország (1995), Szlovákia (2004) és Szlovénia (2004).
EU-25	EU-27 kivéve Bulgária és Románia.
EU-16 (eurózóna)	Ausztria, Belgium, Ciprus, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Hollandia, Írország, Olaszország, Luxemburg, Málta, Portugália, Szlovákia, Szlovénia és Spanyolország.
EU-15	Anglia, Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország és Svédország.
EU-12 (Maddison-alapján)	Anglia, Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Hollandia, Németország, Olaszország, Norvégia, Svédország és Svájc.

HIVATKOZÁSOK

- Abramovitz, Moses (1986): „Catching Up, Forging Ahead, and Falling Behind”, *The Journal of Economic History*, 46. évf. 2. sz. 385-406. o.
- Alton, Thad P. (1982): "Economic Growth in Eastern Europe 1965, 1970, and 1975-1981," *Research Project on National Income in East Central Europe*, OP-70, mimeo.
- Antal László (2004): *Fenntartható-e a fenntartható növekedés?*, Bp.: Közgazdasági Szemle Alapítvány.
- – Csillag István – Mihályi Péter (2000): „Magyarázzuk a globalizációt”, *Népszabadság*, aug. 12. újraközölve: *Gazdaság*, 2000. 2. sz. 64-72.
- APEH (2009): *Top 100 – 2009*, Bp.: APEH, http://www.apeh.hu/data/cms131074/top100_2009.pdf
- A. T. Kearney (2000): *Globalization Ledger*, A. T. Kearney.
- Aumann, B. – Scheufele, R. (2010): „Is East Germany catching up? A time series perspective”, *Post-Communist Economies*, 22. évf. 2. sz. 177-192. o.
- Babus Endre (2010): „Tízmillió alatt a népesség?”, *HVG*, szept. 4. 15-17.o.
- Bácskai Tamás (2001): „Víziók, avagy a gazdaságfejlesztés feltételei”, *Világgazdaság*, július 18.
- Berde Éva – Scharle Ágota [2004]: „A kisvállalkozók foglalkozási mobilitása 1992-2001 között”, *Közgazdasági Szemle*, 51. évf. ápr. 346-361. o.
- Beinhocker, Eric B. (2007): *The Origin of Wealth. Evolution, Complexity, and the Radical Remaking of Economics*, Random House Business Books.
- Bekker Zsuzsa (1995): „A trendvonalról a századvégen, avagy megszabadulhatunk-e a múltunktól?”, *Közgazdasági Szemle*, 42. évf. 4. sz. 420-430. o.
- Benk Szilárd – Jakab M. Zoltán – Vadas Gábor (2005): „Potenciális kibocsátásbecslések Magyarországra különféle megközelítésekben”, *MNB-tanulmányok* 43. sz.
- Berend T. Iván – Szuhay Miklós (1972): *Magyar gazdaságtörténet, I/2. Rész, 1848-1919*, Bp.: Tankönyvkiadó.
- Boda György – Virág Imre (2010): „Ütemvakság”, *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. december 1087 – 1104.
- Bokros Lajos (2004): *Verseny és szolidaritás*, Bp.: Élet és Irodalom.
- Bródy András (1967): „A gazdasági növekedésünk üteme 1924-től 1965-ig”, *Közgazdasági Szemle*, 13. évf. 4. sz. 417-431. o.
- (1994): „A GDP mérése proxyk segítségével. Jánossy Ferenc idősoros módszerének alkalmazása”, *Közgazdasági Szemle*, 41. évf. 11. sz. 949-966. o.
- (2002): „Gazdasági számvetés. Tőkék és áramlatok.”, *Közgazdasági Szemle*, 49. évf. november, 943-959.
- (2006): „Meddig az addig? A gazdasági körforgás tartama”, 53. évf., *Közgazdasági Szemle*, 53. évf. május 452-464. o.
- (2007): „A nemzeti vagyón”, *Közgazdasági Szemle*, 54. évf., március 233-247. o.
- Clark, Colin (1940, 1957): *The Conditions of Economic Progress*, Macmillan, London.
- Commission on Growth and Development (2008): *The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development*, Washington, D.C.: The World Bank.

- (2009): *Health and Growth*, (szerk. Michael Spence – Maureen Lewis), Washington, D.C.: The World Bank.
- Csernok Attila - Ehrlich Éva - Szilágyi György (1975): *Infrastruktúra. Korok és országok*. Bp.: Kossuth Könyvkiadó.
- Csillag István (2008): „A növekedés határai”, *Népszabadság*, február 18.
- (2010): „Van-e visszaút? A gazdasági növekedés tényezőit felemésztő koraszülött jóléti állam”, *Közgazdasági Szemle*, 56. évf. július – augusztus, 648-672. o.
- Csillag István – Mihályi Péter (2006): *Kettős kötés. A stabilizáció és a reformok 18 hónapja*, Bp.: Globális Tudás Alapítvány.
- (2007): „Minden rendben?”, *Népszabadság*, november 28.
- (2010a): „Széchenyi terv: kamu vagy komoly?”, *Népszabadság*, szeptember 8. vitaindító.
- (2010b): „Megengedhetetlen luxus”, *Népszabadság*, október 12. vitazáró.
- Csillik Péter – Tarján Tamás (2005): „Jánossy trendvonalára S-alakúvá válik a követő országok esetén?”, ld. *Gazdasági növekedés Magyarországon* (szerk.: Dombi Ákos), Bp.: Műegyetemi Kiadó.
- Dán Dávid (2010): „Miénk a pálya, a makrópálya”, <http://szuveren.hu>, szeptember 11.
- Darvas Zsolt – Simon András (1999): “A növekedés makrogazdasági feltételei. Gazdaságpolitikai alternatívák”, *MNB Füzetek*, 3. sz.
- Dedák István – Dombi Ákos (2009): „Konvergencia és növekedési ütem”, *Közgazdasági Szemle*, 56. évf. január, 19-45. o.
- Duncan, Arne [2010]: “Back to School. Enhancing U.S. Education and Competitiveness”, *Foreign Affairs*, November/December.
- EC Enterprise and Industry (2010): *SBA Fact Sheets 2009*, http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/index_en.htm#h2-2
- Ehrlich Éva (1990): „Országok versenye”, *Közgazdasági Szemle*, 37. évf. 1. sz. 19-47. o.
- Erdős Tibor (2000): „A fenntartható növekedés egyensúlyi feltételei”, I. és II. rész, *Közgazdasági Szemle*, 47. évf. február, 101-115. o., március 215-229. o.
- (2003): *Fenntartható gazdasági növekedés. Különös tekintettel a rendszerváltást követő magyar gazdaságra*, Bp.: Akadémiai Kiadó.
- (2004): „Mekkora lehet Magyarországon a fenntartható növekedés üteme?”, I. és II. rész, *Közgazdasági Szemle*, május 389-414. o., június 530-559. o.
- ETLA, The Research Institute of the Finnish Economy (2007): *Growth Prospects of Emerging Market Economies in Europe*, Helsinki: Sampo Bank.
- Eurostat (2009): *Data in Focus*, No. 35. Labour Market Latest Trends 1Q2009
- Eurostat (2010): *Europe in Figures – Eurostat yearbook 2009*, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-09-001/EN/KS-CD-09-001-EN.PDF
- Fokasz Nikosz [2010]: „Egyről négyre?”, ld. Kiss (2010): *A cselekvő értelmiségi. Tanulmányok Huszár Tibor 80. születésnapjára*. Bp.: Argumentum – ELTE Társadalomtudományi Kara, 100-111. o.
- Földvári Péter – Bas van Leeuwen (2010): „Teljes termelésitényező-termelékenység Magyarországon: történeti idősorok empirikus elemzése”, ld. Kapás (2010) 71-81. o.
- Gábor R. István (1994): “Kisvállalkozás Magyarországon – virul vagy satnyul? (Történeti és kontextuális meghatározottságok összehasonlító nézőpontból)”, *Közgazdasági Szemle*, 7–8. szám, 709–719. o.

- (2010): „A minimálbér-szabályozás dilemmájának különös jelentőségéről a volt szocialista országokban.”, *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. december, 1065-107.
- Gazdag László (2008): „Bérinfláció és más mesék”, *Népszabadság*, január 16.
- Gerschenkron, A. (1962, 1979) „Economic Backwardness in Historical Perspective” ld. *A Book of Essays*. Cambridge (Mass.).
- GKI – Microsoft (2007, 2008, 2009): *Versenyképességi évkönyv*, Bp.: GKI.
- Goldsmith, Raymond W. (1951): „A Perpetual Inventory of National Wealth”, *National Bureau of Economic Research, Studies in Income and Wealth*, Volume 14.
- Greskovits Béla (2007): „Más ligában játszunk”, *Népszabadság*, december 8.
- Hablicsek László (2010): „Társadalmi-demográfiai előszámítások a nyugdíjrendszer átalakításának modellezéséhez.” Ld. Holtzer (2010) 119-145. o.
- Hamecz István (2008): „Kompország gazdasága”, *Népszabadság*, február 6.
- Hámori Balázs – Szabó Katalin (2010): „A gyenge hazai innovációs teljesítmény magyarázatához. Vitairás a nemzetközi innovációs versenyben való részvétel akadályairól”, *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. október, 876-897. o.
- Hare, Paul – Hughes, Gordon (1991): „Competitiveness and Industrial Restructuring in Czechoslovakia, Hungary and Poland”, *Center for Economic Policy Research Discussion Paper No. 543*.
- Hárs Ágnes – Simonovits Bori – Sik Endre (2006): „Munkaerőpiac és migráció: fenyegetés vagy lehetőség?”, Kézirat. TÁRKI. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a803.pdf>
- Heim Péter (2007): „Brezsnyevi pangás”, *Népszabadság*, december 29.
- Herczog Mária (2009): „A kora gyermekkori fejlődés elősegítése”, ld. *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért 2008*, Szerk.: Fazekas Károly – Köllő János – Varga Júlia, Bp.: Ecostat. 33-52. o.
- Heston, Alan – Summers, Robert - Aten, Bettina (2009): *Penn World Table Version 6.3*, Center for International Comparisons of Production, Income and Prices at the University of Pennsylvania, August.
- Holló Mária (1974): *Technika és társadalom*, Bp.: Kossuth Kiadó.
- Holtzer Péter (szerk.) (2010): *Jelentés a Nyugdíj és időskori kerekasztal tevékenységéről*, Bp.: Miniszterelnöki Hivatal.
- Horváth Zoltán (1961): *Magyar századforduló. A második reformnemzedék története (1896–1914)*, Bp.: Gondolat Kiadó.
- IMF (2009): „The State of Public Finances Cross-Country, Prepared by the Staff of the Fiscal Affairs Department”, *Fiscal Monitor*, november.
- (2010): „Navigating the Fiscal Challenges Ahead”, *Fiscal Monitor*, május.
- Jánossy Ferenc (1966, 1975): *A gazdasági fejlődés trendvonalai és a helyreállítási periódusok*, Bp.: KJK., 2. kiadás Bp. Magvető Könyvkiadó.
- (1969): „Gazdaságunk mai ellentmondásainak eredete és felszámolásuk útja”, *Közgazdasági Szemle*, 7-8. sz. 806-829.
- Kaldor, Nicholas (1978a): „Az Egyesült Királyság lassú gazdasági növekedésének okai”, ld. Káldor Miklós: *Gazdaságelmélet – gazdaságpolitika*, Bp.: KJK. 1989. 156-186.
- (1978b): „Az egyensúlyi közgazdaságtan alkalmatlansága”, ld. Káldor Miklós: *Gazdaságelmélet – gazdaságpolitika*, Bp.: KJK. 1989. 63-81.
- Kapás Judit (szerk.) (2010): *Technológiai fejlődés és intézmények*, Competitio Könyvek Sorozat. Debrecen: Debreceni Egyetem Közgazdasági és Gazdaságtudományi Kar.
- Király G. István (2007): „Csak őszintén”, *Népszabadság*, november 29.

- Kornai János [1972]: *Erőltetett vagy harmonikus növekedés. Gondolatok a gazdasági növekedés elméletéről és politikájáról*. Bp.: Akadémiai Kiadó.
- [1994]: „A legfontosabb: a tartós növekedés. A makrogazdasági feszültségekről és a kormány gazdaságpolitikájáról”, *Népszabadság*, Cikk sorozat öt részben, aug. 29.- szept. 2. között. Újraközölve: Kornai (1996)] 73-128.
- (1996): *Vergődés és remény*, Bp. KJK.
- (1993): *A szocialista rendszer, Kritikai politikai gazdaságtan*. Bp.: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- (2010a): „Innováció és dinamizmus”, *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. január 1-36. o.
- (2010b): „Hiánygazdaság – többletgazdaság”, *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. november, december.
- Köllő János (2009): *A pálya szélén. Iskolázatlan munkanélküliek a posztszocialista gazdaságban*, Bp. Osiris.
- Kravis, I.B. – Heston, A. – Summers, R. (1982): *World Product and Income, International Comparisons of Real Gross Product*, Johns Hopkins, Baltimore.
- KSH (1989): *Népgazdasági mérlegek 1949-1987*, Bp.: KSH.
- (1996): *Magyarország nemzeti számlái 1991-1994*, Bp.: KSH.
- (2008): *Magyar statisztikai évkönyv 2007*, Bp.: KSH.
- (2009): *Magyarország nemzeti számlái 1991-1994*, Bp.: KSH.
- (2010a): *Magyarország 1989-2009. A változások tükrében*, Bp.: KSH.
- (2010b): *A társadalmi haladás mutatószámrendszere*, <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/thm/tablak.html>
- (2010c): *Makrogazdaság, 2008-2009*, Bp.: KSH.
- (2010d): *Statisztikai tükör (Beruházások 2009)*, márc. 26.
- Kun István (2008): „Kötél az ország nyakán”, *Népszabadság*, január 8.
- Kuznets, S. (1941): *National Income and Its Composition, 1919-38*, N.B.E.R., New York.
- Levitt, Theodore [1983]: „Globalization of Markets”, *Harvard Business Review*, május-június.
- Lewis, William W. (2008): *A termelékenység ereje. Gazdaság, szegénység és a globális stabilitás fenyegetettsége*. Bp.: Gazdasági Versenyhivatal.
- Luxemburg, Rosa (1913, 1979): *A tőkefelhalmozás*, Bp.: Kossuth Könyvkiadó.
- Maddison, Angus (1983): „A Comparison of Levels of GDP Per Capita in Developed and Developing Countries, 1700-1980”, *Journal of Economic History*, március, 27-41. o.
- (2007): *Contours of the World Economy, 1-2030 AD. Essays in Macro-Economic History*, Oxford: Oxford University Press.
- (2010): *Historical Statistics of the World Economy: 1-2008 AD*, <http://www.ggdc.net/maddison/>, 2010. aug. 13-i letöltés.
- Magas István (2007): „Stabilizációs egyszeregy”, *Népszabadság*, december 5.
- Major Iván [2002]: „Miért (nem) sikeresek a magyar középállalatok?”, *Közgazdasági Szemle*, 49. évf. december, 993-1014. o.
- Marx Károly (1847, 1949): „Bérmunka és tőke”, *Marx-Engels Válogatott Művek*, I. Bp.: Szikra Kiadás. 47-82. o.
- Marx Károly (1867, 1967): *A tőke I. kötet, Marx-Engels Művei*, 23. kötet, Bp.: Kossuth Könyvkiadó.

- Marx Károly – Engels Frigyes (1848, 1949): „A Kommunista Párt kiáltványa”, *Marx-Engels Válogatott Művek*, I. Bp.: Szikra Kiadás. 3-42. o.
- Matolcsy György (2001): „A negyedik felzárkózási kísérlet: az építkezés kora”, *Világgazdaság*, július 10.
- (2007): „Magyar trendfigyelő”, *Polgári Szemle*, február.
- (2007b): „Alagútból alagútba”, *Népszabadság*, november 23.
- (2008): *Éllovasból sereghajtó. Elveszett évek krónikája*, Bp.: Éghajlat Könyvkiadó.
- McKinsey Global Institute (2010a): *Growth and competitiveness in the United States: The role of its multinational companies*, június.
- (2010b): *Beyond austerity: A path to economic growth and renewal in Europe*, október.
- Mellár Tamás (2001): „Mikor éri el a magyar gazdaság fejlettsége az Európai Unió átlagát?”, *Közgazdasági Szemle*, 48. évf. december, 995-1008. o.
- (2008): „Szakmai konszenzus és társadalmi párbeszéd”, *Népszabadság*, január 4.
- Mihályi Péter (1996): „Mi van akkor, ha csak 2 százalékkal nő a GDP?”, *Magyar Hírlap*, november 15.
- (2005): „Jó úton járunk? Magyarország euróstratégiája”, *Közgazdasági Szemle*, 52. évf. 7-8. sz. 712-731.
- (2008a): „Gazdaságunk ellentmondásainak eredete”, *Közgazdasági Szemle*, 55. évf. március, 193-217.
- (2008b): *Miért beteg a magyar gazdaság?*, Bp.: HVG Könyvek.
- (2009): „A jóléti állam le- és átépítése”, *Élet és Irodalom*, március 13.
- (2010a): *A magyar privatizáció enciklopédiája*, I. és II. kötet, Budapest - Veszprém: Pannon Egyetemi Könyvkiadó – MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- (2010b): „Merre van az előre?”, *Budapesti Könyvszemle*, 4. sz. 259-266.o.
- MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemzési KHT (2001): „Mikor érheti utol a Magyar GDP/fő az Európai Unió országainak átlagát”, október. Kézirat. http://www.gvi.hu/data/economic_data_group/ght_t_0110.pdf
- Morris Pedro (2007): „A piros lap másik oldala”, *Népszabadság*, december 11.
- Muraközy László (2008): „Magyarország felemelkedése és hanyatlása”, *Közgazdasági Szemle*, február 149-168. o.
- Nagy Katalin (2009): „20 éves a német újraegyesítés – felzárkózás buktatókkal”, *Külgazdaság*, 53. évf. 11-12. sz. 4-20. o.
- Némethné Gál Andrea – Sinkovics Alfréd – Szennyesi Judit (2008): „Helyzetbe hozhatók-e a kis- és középvállalati szektor társas vállalkozásai? Stagnálás és/vagy differenciálódás?”, *Közgazdasági Szemle*, 55. évf. szeptember, 807-825. o.
- Neycheva, Mariya (2010): „Does public expenditure on education matter for growth in Europe? A comparison between old EU member states and post-communist countries”, *Post-Communist Economies*, 22. évf. 2. sz. 141-164. o.
- OECD (2007): *Economic Survey: Hungary*, Paris: OECD.
- (2008): *Innovációpolitikai országtanulmányok – Magyarország*, Bp.: OECD - Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal.
- OECD (2009): *OECD Factbook 2009: Economic, Environmental and Social Statistics*. Statlink <http://dx.doi.org/10.1787/537653060506>
- (2010a): *The High Cost of Low Educational Performance. The long run economic impact of improving PISA results*, Szerzők: E. A. Hanushek és L. Woessmann, Paris: OECD

- (2010b): *PISA 2009 Results: What Students Know and Can Do – Student Performance in Reading, Mathematics and Science*, Vol. 1. Paris: OECD.
- Palócz Éva (2007): „A kiutat még meg kell találni”, *Népszabadság*, december 29.
- Papp Z. Attila (2010): „Magyarok a nagyvilágban”, I. és II. rész. júl. 12. <http://vilag.transindex.ro/?cikk=11981>
- Pitti Zoltán (2010a): „A hazai és nemzetközi vállalati szféra a válság előtt és után”, Előadás az Ecostat konferenciáján jan. 28-án.
- (2010b): *Gazdasági teljesítmények kontra társadalmi elvárások*, Bp.: Napvilág Kiadó.
- Polónyi István (2010): „A mitikus oktatás”, ld. Kotsis Á. – Polónyi I. (szerk.): *Felsőoktatási intézmények és az innováció*, Competitio Könyvek 11. Debreceni Egyetem – Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Kar. 143-163. o.
- Polónyi István – Timár János (2001): *Tudásgyár vagy papírgyár*. Bp.: Új Mandátum.
- (2002): „A népesség, a gazdasági aktivitás és a nemzetközi migráció távlatai Magyarországon, 1950-2050”, *Közgazdasági Szemle*, november, 960-971. o.
- Reszegi László (2007): „Mi vagyunk a kivételek”, *Népszabadság*, december 13.
- Romsics Ignác (2010): „A 20. századi magyar történelem emlékezete és valósága”, *Élet és Irodalom*, 9. sz. márc. 5.
- Róna Péter (2007): „Vesztésre játszottunk!”, *Népszabadság*, december 21.
- Rosenstein-Rodan, Paul (1943): „Problems of Industrialization of Eastern and South-Eastern Europe”, *Economic Journal*, 53. évf., 210/211 sz. 202-211. o.
- Schablik Béla [2010]: „Az egyéni vállalkozók gazdasági teljesítményének jellemzői”, *Adóvilág*, 9. sz.
- Simon András (2008): „Nem mese az”, *Népszabadság*, január 24.
- Soós Károly Attila (2007): „Nyomorúságos gazdasági csodáink”, *Népszabadság*, november 23.
- Stark Antal (2009): *Rögös úton. Nemzetgazdaságunk rendszerváltás előtti és utáni két évtizede*, Bp.: Akadémiai Kiadó.
- Stone, Richard (1956): *Quantity and Price Indices in National Accounts*, OEEC Paris.
- Szalavetz Andrea (2010): „Az innovációvezérelt növekedésre történő áttérés gazdaságpolitikai és intézményi szempontjai. Felzárkózási sikertörténetek, hazai tanulságok”, ld. Kapás (2010) 59-0. o.
- Szentgyörgyi Zsuzsa (2008): „Hiedelmek és tévhitek”, *Népszabadság*, január 29.
- Szerb László – Zoltán J. Ács (2010): „Vállalkozási tevékenység a világban és Magyarországon a globális vállalkozói index (GEI) alapján”, *Magyar Tudomány*, 171. évf. 10. sz. 1238-1251. o.
- Szilágyi György (2008): „A versenyképesség mérése a nemzetközi összehasonlítások módszertanának tükrében”, *Statisztikai Szemle*, 86. évf. 1. sz. 6-21.o.
- Szilágyi György - Csahók Istvánné (1978): „A nemzetközi összehasonlítások mérési skálái”, *Statisztikai Szemle*, 8-9. sz. 842-855. o.
- Tarján Tamás [1993]: *Gazdasági növekedésünk alakulása Ausztriához viszonyítva a 20. században*. *Közgazdasági Szemle*, 9. sz. 815–822. o.
- [2000]: „Jánossy elmélete az új növekedési elmélet tükrében”, *Közgazdasági Szemle*, 47. évf. május, 457-472. o.
- UNICEF (2010): *TRANSMonee adatbázis Monitoring Situation of the Women and Children in Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States (CEE/CIS)*, <http://www.transmonee.org/>, 2010. szept. 2-ai letöltés.

- United Nations Statistics Division (2010): *System of National Accounts 1993* (1993 SNA on the web), <http://unstats.un.org/unsd/sna1993/introduction.asp>.
- Vértes András (2007): „A lassulás határai”, *Népszabadság*, november 17.
- (2008): „Fejlődés fordulat és reform közben”, *Népszabadság*, márc. 12.
- World Bank (2008): „EU10 October 2008 In Focus: An Update on Labor Migration from Poland”, <http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/258598-1225385788249/infocuslaboroct08.pdf>
- Wöfl, Anita – Wanner, Isabelle – Kozluk, Tomasz – Nicoletti, Giuseppe Nicoletti (2009): “Ten years of product market reform in OECD countries – Insights from a revised PMR indicator”, *Economics Department Working Papers*, No. 695., Paris: OECD.
- Young, Allyn (1928): “Increasing Returns and Economic Progress”, *Economic Journal*, September.

JEGYZETEK

¹ Az újabb eredmények összefoglalóját ld. Beinhocker (2007).

² Lewis Carrol: Alice Tükörországbán, 2. fejezet.

³ Az utolérendő nyugati országokon a magyar közvélemény a 20. század nagyobbik részében Nyugat-Európát, az Egyesült Államokat, Kanadát, Ausztráliát és Új-Zélandot értette. A tanulmányban használt ország csoportosítások (EU-12, EU-15, EU-27 stb.) definícióját ld. a 3. sz. Függelékben.

⁴ Eurostat (2010).

⁵ Pitti (2010b) szerint a Közép-Magyarországi régió fejlettségi szintje 2000-ben még csak az EU-27-ek átlagának 88%-át érte el, de 2004-ben már 101,0%-ot mért a statisztika. id. mű 173-174. o.

⁶ Aumann – Scheufele (2010) idősoros ökonometriai elemzése szerint a konvergencia eddig tapasztalt sebessége alapján akár még 50 évig is eltarthat, amíg bekövetkezik az utolérés. A hazai szakirodalomból ld. Nagy (2009) tanulmányát.

⁷ id. mű 464. o.

⁸ Sztálin 1931-ben – bizonyára Németországra és Angliára utalva - 10 évet adott az utolérésre. Mao Csetung „Nagy ugrás előre” elnevezésű programja 1958-ban Anglia és az Egyesült Államok leghagyására 15 éves határidőt szabott. Hruscsov 1959-ben az Egyesült Államokat mércének tekintve 10-12 évről beszélt. Ld. Kornai (1993) 190. o., valamint Kommersant, 2007. május 14. <http://www.kommersant.com/p764742/Khrushchev, Russia, America/>

⁹ Területét tekintve a Föld 8. legnagyobb állama.

¹⁰ Pár hónappal később Orbán Viktor miniszterelnök még bátrabb kijelentésre ragadtatta magát egy tv-interjúban. „Mi még Kínával is versenyképesek leszünk, ha végig tudjuk, ha végig tudom csinálni azt a gazdaságpolitikát, amit elindítottam” – nyilatkozta a Hír TV-ben. Ld. MTI, 2010. júl. 28. és dec. 23.

¹¹ Erdős (2000, 2004), Antal (2004).

¹² Marx (1949) 70. o.

¹³ 2007-es, folyó áron és hivatalos valutaárfolyamon számított adatok szerint a 101 Mrd eurós magyar GDP részaránya az EU-27-ek GDP-jében 0,8%. A megfelelő német, angol, francia és olasz adat: 19,7 16,4, 15,4 és 12,5 százalék. Eurostat (2009) 74. o.

¹⁴ Matematikailag szigorúan véve a 2-szer, 3-szor stb. nagyobb növekedés célként való kitűzésének nincs értelme, ha a versenytárs növekedési üteme 0% vagy éppenséggel negatív érték. Az adott kontextusban azonban ez nem okoz zavart, ha azt feltételezzük, hogy az EU országai hosszabb idő átlagában legalább a múltban tapasztalt 2-3%-os ütemben fognak nőni. Ld. erről még az 1. sz. Függelék is.

¹⁵ Ebből a szempontból a korszak összefoglaló értékelését ld. Csillag – Mihályi (2006) 15-16. o.

¹⁶ Antal – Csillag – Mihályi (2000).

¹⁷ Marx (1867, 1967) 6. o.

¹⁸ Bár csak kivételképpen, de tény, hogy a közgazdasági szakirodalomban a „globalizáció” kifejezés már 1980-as évek legelején is előfordult. Különösen fontos és sokat idézett Theodore Levitt (1983) cikke, mely a nagy tekintélyű üzleti szaklapban, a Harvard Business Review-ban jelent meg.

¹⁹ Ld. Clark (1940), Kuznets (1941), Stone (1956), Kravis és szerzőtársai (1982) és Maddison (1983) példaként említhető első fontos írásait.

²⁰ Hosszú távú elemzés céljára a Maddison-féle adatbázist használja a Világbank szakértői csoportja, a Commission on Growth and Development (2008) is. A hazai irodalomból ld. a jelen tanulmány alapkérdésével sok tekintetben rokon Csillik – Tarján (2005) dolgozatot, valamint Romsics (2010) történeti összefoglalóját is, melyek szintén erre az adatbázisra épülnek.

²¹ Ld. Heston és szerzőtársai (2009). A Penn szó az amerikai Pennsylvaniai egyetem nevére utal. A 2. sz. Függelékben bemutatjuk, hogy a két adatbázis mérési skálája a bázis év különbözősége és egyéb módszertani okok miatt hasonló számszerű eredményeket ad a mindkét adatbázis által lefedett időpontok között számolható növekedési ütemekre, ám ennél nagyobb az eltérés, amikor ország-párok fejlettségét hasonlítjuk össze.

²² Alton a kelet-európai országok GNP adatainak becslésére dolgozott ki egy sajátos módszert, amelyet két évtizeden át fejlesztett. Ld. – egyebek között – Alton (1982)

²³ Ezt a hatalmas szellemi munkával összeállított és negyedévenként frissített GDP adatbázist előbb a Wharton Institute, később a PlanEcon nevű kutatócsoport készítette, de csak a cég kiadványainak előfizetői juthattak hozzá az adatokhoz.

²⁴ 2008-ban a Világbank által nyomon követett 210 független országból több mint 70 ország népessége volt a 3 milliós határ alatt.

²⁵ Bródy (1967, 1994) különböző módszerekkel végzett számításai szerint az 1924/25-ös gazdasági év és az utolsó békeév 1942/43 között a magyar nemzeti jövedelem, illetve a GDP éves átlagban 2,8-2,9%-kal nőtt. Közvetlenül a Bródy által rekonstruált idősorok sem vethetők össze Maddison GDP/fő adataival, de a számok nincsenek túl távol egymástól.

²⁶ Természetesen itt is 1 főre számított GDP (PPP) adatokról van szó.

²⁷ Oroszország GDP-je 1990 és 1998 között több mint 40%-kal csökkent!

²⁸ Ezen a ponton megközelítésünk alapvetően eltér Jánossy felfogásától, aki a termelési tényezők helyettesíthetőségét nem vette figyelembe. Szemléletes hasonlata szerint a növekedési ütemet a leglassabban növekvő termelési tényező növekedése határozza meg, ahogy a sivatagi tevékaraván sebessége is a leglassúbb tevé sebességétől függ. Ezt a felfogást képviseli Boda – Virág (2010) is.

²⁹ Young (1928), Kaldor (1978a, b), Kornai (1971, 2010b).

³⁰ Az OECD termékpiaci szabályozottsági adatbázisának (OECD Product Market Regulation Database) 2008-ra vonatkozó számai szerint külgazdasági nyitottság (barriers to trade and development) tekintetében csak Izland, az USA, Anglia és Spanyolország előz meg bennünket [Wöfl és szerzőtársai (2009) 13. o.]. Az A. T. Kearney (2000) tanácsadó cég elemzése szerint az ún. globalizációs index rangsorban Magyarország már a 90-es évek végén a legelső csoportba tartozott (Argentínával, Chilével, a Fülöp-szigetekkel és Kínával egyetemben).

³¹ A fiskális és monetáris politika kudarcos együttműködéséről ld. Mihályi (2005), Csillag - Mihályi (2006), Mihályi (2008a). A jóléti politikáról ld. Muraközy (2008), Mihályi (2009), Csillag (2009).

³² id. mű 996. o.

³³ Erre a magyar szakirodalomban először Csernok – Ehrlich – Szilágyi (1975) könyve hívta fel a figyelmet. Bródy (2006) is okkal emelte ki, hogy a piacgazdaság működéséhez szükséges nem-piaci intézmények – például a bíróságok vagy az iskolák – nem pusztán szellemi konstrukciók, működésükhöz épületekre és eszközökre is szükség van.

³⁴ Rosenstein-Rodan (1943), Gerschenkron (1962), Abramowitz (1986).

³⁵ Szalavetz (2010).

³⁶ Id. mű 36. o. lj.

³⁷ Ld. Kornai (2010a) összefoglaló táblázatát, amely az 1920-2005 közötti időszak 87 legjelentősebb találmányát közli.

³⁸ www.szechenyiterv.gov.hu

³⁹ Az Európa 2020 stratégia végrehajtását megalapozó előzetes nemzeti intézkedési terv (ENIT), Nemzetgazdasági Minisztérium, Bp. 2010. nov. 12.

⁴⁰ Egy ilyen modell segítségével 9 közép-kelet-európai ország felzárkózását vizsgálja Dedák – Dombi (2009) írása. Ld. még az 1920-2001 között magyar adatok felhasználásával készült Földvári – Leeuwen (2010) tanulmányt is.

⁴¹ A gyakorlatban többnyire úgy járnak el, hogy a beruházási adatok (flow) kumulációja alapján határozzák meg egyes beruházási javak (épületek, gépek stb.) állományát, miután levonják az egyes beruházási javakra jellemzőnek gondolt amortizációt. Ez az ún. folyamatos készletezési modell (perpetual inventory method), amelyet eredetileg Raymond Goldsmith (1951) fejlesztett ki, s amelyet az EU nemzeti számla rendszere, az ESA95 is magába épített. Ezek a számítások azt mutatják, hogy a nálunk valamivel fejlettebb országokban a K/GDP hányados 3-4 között szóródik. Erre vonatkozó adatokat és a módszertan áttekintését ld. Darvas – Simon (1999). Clark (1957) amerikai, angol és ausztrál adataira hivatkozva Jánossy (1975) úgy becsülte, hogy a fejlett országokban a felhalmozott tőke értéke az 1 évi nemzeti jövedelem 2,5–4,0-szerese. A nemzeti vagyon mérésének elvi nehézségeiről ld. még Bródy (2007) cikkét is.

⁴² A kutatást végző vegyesvállalat úgy becsülte, hogy a 6000 méteres mélységben húzódo makói gázmező 100 évre fedezné az ország szükségleteit. www.fn.hu, 2007. máj. 23.

⁴³ Kornai (1994) idejekorán, nagy nyomatékkal hívta fel a figyelmet arra, hogy „ha nem akarunk kizárólag külföldi erőforrásokra építeni (...), akkor a felhalmozás fogyasztás arányt meg kell változtatni a felhalmozás javára és a fogyasztás rovására.” (id. mű 77. o.). E figyelmeztetést 2006-ban mi is megismételtük. Ld. Csillag-Mihályi (2006) 52. o.

⁴⁴ Pitti (2010b) 136. o.

⁴⁵ Egy 2010 III. negyedében készült felmérés szerint a felnőtt magyar lakosság 20,7% rendelkezik megtakarítással. 2004-ben a válaszadók 37%-a nyilatkozott úgy, hogy említésre méltó tartalékai vannak. A lakossági megtakarítások aránya 2008 végére került a mélypontra: akkor ez az érték a 20%-ot sem érte el. A Raiffeisen-GfK Megtakarítási Index kutatás adatait idézi: <http://www.portfolio.hu/cikkek.tdp?k=3&i=141060&is=1>

⁴⁶ Mihályi (1996), Közgazdasági Szemle, 2005. május 456. o.

⁴⁷ Hablicsek (2010) 131. o.

⁴⁸ A 3. táblázat [1] oszlopának adatait úgy nyertük, hogy a ténylegesen ledolgozott munkaórák számát „kivetítettük” a teljes népességre, vagyis azt tekintettük viszonyítási alpnak, mintha az EU tagállamaiban a csecsemőtől az aggastyánig elvben mindenki dolgozhatna az év mind az 52 hetében. Miután a ténylegesen dolgozóknak – akármilyen életkorban is vannak – végül is a teljes népességet egész évben el kell tartaniuk, ez a számítás közgazdaságilag megalapozott. Az, hogy L miként áll össze a népességen belül, vagyis kinek jut sok munka és kinek kevés, vagy semennyi, az elsősorban társadalompolitikai kérdés és messze túlmutat e tanulmány keretein.

⁴⁹ Ezzel együtt is érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az [1] oszlopban bemutatott számsor számunkra kedvezőtlen. Magyarországon a ledolgozott munkaidő mennyisége alacsonyabb, mint egy sor olyan országban, amelyet utol szeretnénk érni. Ausztriához képest a különbség 10%. De többet dolgoznak nálunk a posztoszocialista versenytársaink is – például Csehország, Szlovákia és Lengyelország. Ismétlem, nem ez a lényeg, de ez a különbség is számít.

⁵⁰ 2009-es OECD adatok szerint nálunk a foglalkoztatottak 36%-a részmunkaidős, szemben az OECD országokra jellemző 16,2%-os átlagos adattal. A magyar adat megegyezik a cseh számmal, és egy kicsit jobb, mint a szlovák (3,0%).

⁵¹ A magyar köztudatba ez József Attila könnyen megjegyezhető költői képe által rögzült: „Kitántorgott Amerikába másfélmillió emberünk.” (Hazám). A tények nem egészen ezt mutatják. „1871 és 1913 között elsősorban gazdasági, egzisztenciális okokból közel kétmillió magyar állampolgár vándorolt ki a tengerentúlra. (...) A migrációnak ebben a tömeges szakaszában a kivándorlók mintegy háromnegyede férfi volt, ezen belül pedig háromnegyedük az igazán munkaképesnek számító, 20-49 éves korosztályhoz tartozott, az 50 évesnél idősebbek aránya még a három százalékot sem érte el. A kivándorlók természetesen nem voltak mind magyar nemzetiségűek. A magyarok aránya alig haladta meg az egynegyedet (26,3%), hasonló arányban vándoroltak ki szlovák nemzetiségűek is, illetve jelentős mértékben horvátok (16,6%) és németek (15%) is elhagyták az országot.” Papp (2010).

⁵² Hárs és szerzőtársai (2006).

⁵³ A csatlakozás évében, 2004 végén már 1,0 millió, 2007 végén 2,3 millió lengyel töltött legalább 3 hónapot az EU valamelyik tagállamában. World Bank (2008).

⁵⁴ Az Eurostat adatait idézi HVG, 2010. nov. 6.

⁵⁵ Egy meglepő adat: 2000 és 2009 között több mint 5 millió külföldi érkezett az Egyesült Királyságba azzal a céllal, hogy legalább 1 évet ott töltsön. 2004 után a betelepülők 20%-a az EU új tagállamaiból érkezett. The Economist, 2010. nov. 20.

⁵⁶ 2000. évi adatok szerint az amerikai munkaerő állomány egészét tekintve a bevándorlók – vagyis a külföldön születettek - aránya 12%, miközben a természettudományi és műszaki Ph.D fokozattal rendelkezők körében ez közel 50%. [Duncan (2010) 66. o.] A folyamat azóta sem állt le, sőt inkább erősödni látszik. 2007-ben a természettudományok és a mérnöki szakmában doktori fokozatot szerzett, külföldön született diákok 62%-a még öt évvel a PhD megszerzése után is az Egyesült Államokban tartózkodott. 1992-ben ez az arány még csak 41% volt. McKinsey Global Institute (2010) 40. o.

⁵⁷ Ugyanezt teszik az 1. sz. Függelékben említésre kerülő ETLA (2007) tanulmány szerzői is, amikor a humán tőke gyarapodását a becsléshez használt neoklasszikus termelési függvénybe a teljes tényezőtermelékenységi (TFP) építik be.

⁵⁸ id. mű 159. o. Ezek a különbségek olyan nagyok, hogy még akkor is szignifikánsnak kell tekintetnünk őket, ha tudjuk, hogy a főiskolai és egyetemi képzés előtt iskolapadban töltött évek száma nem azonos minden országban. A Szovjetunióban – annak idején – 17 éves korban ment egyetemre a diákok többsége.

A volt szocialista országok eltérő helyzetét Neycheva (2010) közelmúltban publikált, Cobb-Douglas függvényre alapozott ökonometriai elemzése is visszaigazolta. Az oktatásra fordított közkiadások és a növekedés kapcsolatát számszerűsítve a szerző úgy találta, hogy ez a kapcsolat az Európai Unió régi tagállamaiban a várakozásnak megfelelő és szignifikáns, míg a volt szocialista országok esetében a regressziós koefficiensek vagy inszignifikánsak vagy instabilak.

⁵⁹ Ehrlich (1990), majd Bekker (1995) gyakorlatilag visszhang nélkül maradt tanulmányai mutattak rá először arra, hogy mennyire hibás volt és milyen súlyos következményekkel járt az a megközelítés, amely mind elméletben, mind gyakorlatban időbelileg elválasztotta az erőforrások extenzív és az intenzív kihasználását. Végül soron ez vezetett el a szovjet iparosítási modell válságához és bukásához. A rendszerváltás után a felsőoktatás extenzív bővítése úgy indult be, és úgy folytatódik a mai napig, mintha a gazdaság irányítói semmit sem tanultak volna a korábbi évtizedek tapasztalataiból. E tekintetben mondanivalónk nagyon közel áll Polónyi – Timár (2001) egy évtizeddel korábban lezárított végkövetkeztetéséhez.

⁶⁰ Ld. Hámori-Szabó (2010), Szerb – Ács (2010).

⁶¹ Köllő (2009) könyve és az általa idézett nemzetközi vizsgálatok eredményei megerősítik, hogy ez valóban így van. „a hiányos írni-olvasni tudás nem kizáró oka a foglalkoztatásnak egy modern piacgazdaságban, ugyanakkor a volt szocialista országokban az írni-olvasni tudás és az alapkészségeket karbantartó munkatapasztalat hiánya komoly mértékben korlátozza az alacsony iskolai végzettségűek munkapiaci részvételét”. Id. mű 104. o. A lehetséges okok egy részéről részletesebben ld. Mihályi (2008a), (2008b) 47-50. o. és Gábor (2010).

⁶² Commission on Growth and Development (2008) Appendix 4.7 szakasz.

⁶³ OECD PISA 2006 database, F2.11c tábla.

⁶⁴ Igaz, szövegértésben és matematika-tudásban a vizsgált időszakban egy árnyalattal az OECD átlag alatt teljesítettek a magyar diákok – de csak egy árnyalattal. (Szövegértés: 482 pont a 488-498 pontnyi átlaghoz képest; Matematika: 491 pont a 495-504 pontnyi átlaghoz képest.) És még így is megelőzik a spanyol, a portugál, az olasz, az izraeli és az amerikai versenytársaikat. Az USA-t csak matematikában, mert szövegértésről nem áll rendelkezésre összehasonlítható adat.

⁶⁵ Az összenyomott skálákról ld. még a 2. sz. Függelék is.

⁶⁶ Még az OECD (2010a) már idézett tanulmányának azt a végkövetkeztetését is készséggel elfogadjuk, hogy ilyen peremfeltételek mellett a fejlett, nyugati országok kb. 1,5%-os, hosszú távú növekedési rátájából a kognitív ismeretek terén mutatkozó különbség, akár 1 százalékponttal is növelheti-csökkenheti a növekedési ütemet. (A hivatkozott tanulmányban közölt legfontosabb regressziós becslések a volt szocialista országokat nem foglalták magukban.)

⁶⁷ OECD (2010a) 8. ábra (19. o.)

⁶⁸ A kézirat lezárása után jelent meg a 2009. évi PISA-tesztek eredménye. Az ezt bemutató tanulmány ugyancsak azt hangsúlyozza, hogy a tudásszint és az 1 főre jutó GDP között nincs szoros kapcsolat. „Indeed, while there is a correlation between GDP per capita and educational performance, this only predicts 6% of the differences in average student performance across countries. The other 94% of differences reflect the fact that two countries of similar prosperity can produce very different educational results. Results also vary when substituting spending per student, relative poverty or the share of students with an immigrant background for GDP per capita.” OECD (2010b) 14. o.

⁶⁹ Erre a következtetésre jutott az Oktatás és Gyermekesély Kerekasztal is. Ld. Herzog (2009). A nemzetközi irodalom bőséges áttekintését ld. Commission on Growth and Development (2009).

⁷⁰ United Nations Statistics Division (2010)

⁷¹ Az EU statisztikái szerint is vállalkozásnak minősíthető szervezetek száma Magyarországon 533 ezer, melyek 92%-a mikro-vállalkozás.

⁷² Shablik (2010).

⁷³ Id. mű 59. és 254. o.

⁷⁴ Az Egyesült Államokban közkeletű vélekedés szerint egy családi ház építési ideje 3 hónap. Magyarországon viszont az emberek átlagosan 2 évnyi idővel számolnak. Ebből egy év az engedélyek megszerzésével, egy másik év a tényleges építéssel telik.

⁷⁵ Némethné és szerzőtársai (2008) szerint 1995-2003 között az általuk megvizsgált 812 kkv esetében kimutatható volt ugyan a jövedelmezőség növekedése, de ez jóval kisebb volt, mint a nagyvállalatoké. A mikrovállalkozások esetében stagnálást tapasztaltak.

⁷⁶ Figyelő TOP200 – 2010, 24. o.

⁷⁷ A vállalati piramis csúcsán, az 5 000 főnél több alkalmazottal működő cégek körében már megfigyelhető némi koncentráció, de ez messze nem elégséges ütemű. 2004-ben csak 11, 2009-ben már 14 darab olyan magánvállalkozás volt Magyarországon, amely átlépte az 5 ezres mérethatárt.

⁷⁸ KSH (2010) 45-46, 48. o.

⁷⁹ Kun (2007)

⁸⁰ Magyarországon a termőföld tulajdonosok száma 3,3 millió! Ld. Fazekas Sándor vidékfejlesztési miniszter nyilatkozatát arról, hogy miért kéri a magyar kormány Brüsszeltől további három évvel meghosszabbítani a földforgalom jogszabályi korlátozását. Népszabadság, 2010. júl. 22. A Gabonatermesztők Országos Szövetségének elnöke szerint jelenleg 180 ezer gabonatermelő van Magyarországon. Inforádió, 2010. szept. 23.

⁸¹ A KSH (2010a) által számított – a növénytermesztést és az állattenyésztést összesítő - bruttó termelési index (1960 = 100 bázison számolva) 2007-ben 125-ön állt. Ez alacsonyabb, mint az 1969. évi 129-es adat. id. mű 39-40. o.

⁸² Ezt először Gábor R. István (1994) vette észre. Major (2002) az 1992-2000 közötti időszakot közel 2000 magyar középvállalat adatai alapján vizsgálta, és meggyőző módon igazolta a hatékonysághiány és a profithiány közötti szimultán kapcsolatot.

⁸³ Erről részletesebben ld. Csillag-Mihályi (2010a, b), Mihályi (2010b).

⁸⁴ Pitti (2010b) számításai szerint a vállalkozások 98%-át kitevő mikro- és kisvállalkozások a társasági összvagyon alig 1/3-ával rendelkeznek. Bár erre részletes adat nincs, szerinte ezek a vállalatok sokkal nagyobb arányban számolnak el értéksökkenést, mint amennyit az elhasználdott vagyon visszapótlására költenek. Id. mű 71. és 102. o.

⁸⁵ Pitti (2010b) adatai szerint az APEH az 1,6 millió regisztrált vállalkozás felét sem látja, csak 660 ezer cégtől (42%) kap adóbevallást. Becslése szerint a foglalkoztatottak negyede-harmada regisztráció nélkül dolgozik. id. mű 192. o.

⁸⁶ Tipikus példája ennek a közmunka, amelynek hasznosságáról 2008 óta komoly szakmai és politikai viták folynak. Túlbonyolítaná érvelésünket, ha a fenti logikát megpróbálnánk kiterjeszteni az államigazgatás, az oktatás, egészségügy stb. területén dolgozókra.

⁸⁷ Ezt a külkereskedelem elméletből átvett fogalmat a 80-as évek végén kezdték használni az akkori szocialista országok – elsősorban a Szovjetunió – gazdasági stagnálásának megmagyarázására. Sokszor idézett példa volt erre a szovjet vegyipar tevékenysége: a nagy tőke- és munka-ráfordítással előállított kőolajszármazékokért a világpiacon kevesebbet adtak, mintha Moszkva a nyersolajat feldolgozatlan formában értékesítette volna. A fogalom kelet-európai alkalmazását ld. Hare – Hughes (1991).

⁸⁸ A 2003-tól kivetett gyógyszeripari különadó, a bankokra, az energia- és telekommunikációs cégekre 2010-ben kivetett extraadók elég nagy társadalmi visszhangot váltottak ki ahhoz, hogy a közvélemény jelentős része átlássa a fentebb tárgyalt problémát. Kevésbé ismertek azonban a kiadási oldal tételei. Mint a szakminiszter nyilatkozatából kitűnt (Világgazdaság, 2010. dec. 30.), a kormány 2011-ben 593 Mrd Ft-tal kívánja közvetlenül támogatni az agráriumban tevékenykedő gazdálkodókat. Ez a hatalmas összeg – amely bizonyára magában foglalja az EU-ból érkező támogatásokat is – a társadalmi nyereségadóból, illetve a különadókból várhatóan befolyó 680 Mrd Ft-nyi összeg 87%-ának felel meg.

⁸⁹ Erről részletesen ld. a Csillag-Mihályi (2006) könyv „A társadalombiztosítás a feketegazdaság bölcsője” c. fejezetét 28-33. o.

⁹⁰ A kisvállalkozók (alig felfedezhető) foglalkozási mobilitásáról ld. Berde – Scharle (2004).

⁹¹ Id. mű 197.o.

⁹² Bokros (2004), Csillag (2010).

⁹³ A magyar közvélemény számára nem közzismert, hogy európai összehasonlításban Budapest relatív súlya egyáltalán nem kiemelkedő. A fővárosban lakók aránya az ország teljes népességéhez viszonyítva számos fővárosban magasabb, mint nálunk. E tekintetben Riga, Athén, Tallinn, Belgrád, Bécs, Minszk és Párizs is megelőzi Budapestet. HVG, 2010. okt. 16.

⁹⁴ Szilágyi (2008).

⁹⁵ Id. mű 345. o.

⁹⁶ Commission on Growth and Development (2008), Statistical Appendix 113. o.

⁹⁷ Matolcsy (2001).

⁹⁸ Id. mű 995. o.

⁹⁹ Ld. a 14. számú lábjegyzetet is.

¹⁰⁰ OECD (2007) 34-35. o.

¹⁰¹ Id. mű 409. o.

¹⁰² Id. mű 530. o.

¹⁰³ A Munkaadók és Gyáriparosok Országos Szövetségének (MGYOSZ) rendezvényén tartott előadásában fogalmazott Matolcsy így, amikor arról beszélt, hogy az új kormány „arcátlanul optimista és ambiciózus” gazdaságpolitikával 2030-ra túl is szárnyalja az EU országok átlagának szintjét. Népszabadság, 2010. szept. 4.

¹⁰⁴ Id. mű 1094. o. lábjegyzete. A szerzők tanulmányukban nem az 1 főre jutó, hanem az ország által előállított GDP adatokat elemzik.

¹⁰⁵ Id. mű 293. o.

¹⁰⁶ Reitze Gouma (Maddison Historical Statistics projekt) levele a szerzőhöz, 2010. szeptember 28.

¹⁰⁷ Statisztikai értelemben itt és a tanulmányban mindenütt az Egyesült Királyságról (Anglia + Wales) van szó.